

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΠΑΝΟΛΙΟΥ ΑΘΗΝΑ
Α.Μ.: 2432

ΘΕΜΑ:

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΛΑΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΓΡΑΒΑΡΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικά.....	4
1. Η περίοδος της παγκοσμιοποίησης	
1.1 Ο νέος ρόλος του κράτους στο νεοφιλελευθερισμό.....	4
1.2 Η Συναίνεση της Ουάσινγκτον.....	6
1.3 Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και η διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου κανόνων.....	8
1.4 Οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης για τον εργαζόμενο πληθυσμό.....	9
1.5 Ανισομερής ανάπτυξη και μακροοικονομικές ανισοροπίες.....	10
1.6 Η διαδικασία της χρηματιστικοποίησης.....	12
1.7 Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008.....	13
1.8 Οι τέσσερις φάσεις των χρηματοπιστωτικών κρίσεων.....	14
1.9 Το υπόδειγμα δημιουργίας και διανομής.....	15
1.10 Η συρρίκνωση της δημοκρατίας και η κρίση της πολιτικής.....	16
2. Η ελληνική οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση	
2.1 Η ελληνική κρίση ως σηματοδότης του τέλους του ανορθολογισμού.....	19
2.2 Η πρώτη περίοδος της μεταπολίτευσης.....	20
2.3 Τα πρώτα χρόνια του ΠΑ.ΣΟ.Κ στην εξουσία.....	22
2.4 Η κυβέρνηση συνασπισμού και η πολιτική στροφή της Νέας Δημοκρατίας.....	23
2.5 Η επιστροφή του ΠΑ.ΣΟ.Κ στην εξουσία και η σταδιακή αλλαγή ατζέντας.....	24
2.6 Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ.....	27
2.7 Η διαφθορά και ο ανορθολογισμός ως βασικές αιτίες της κρίσης.....	28
2.8 Το κοινωνικό συμβόλαιο.....	30

2.9 Η οικονομία της Ελλάδας μετά την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	31
2.10 Άλλες πτυχές της επιδείνωσης της ελληνικής οικονομίας.....	33
2.11 Η έλλειψη αναπτυξιακής προοπτικής στην ελληνική οικονομία.....	35
2.12 Παράμετροι οικονομικής και κοινωνικής δυναμικής μετά το 1990.....	39
2.13 Ο πρόδρομος Δεκέμβρης.....	41
2.14 Έλλειμμα πολιτικής ηγεσίας.....	41
2.15 Η οικονομική κρίση ως πρωτίστως πολιτικό ζήτημα.....	43
2.16 Η τελική συμφωνία κι η υπογραφή του μνημονίου.....	46
2.17 Η κρίση ως ευκαιρία.....	47
Επίλογος.....	48
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	51

Εισαγωγικά

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται βασικές πτυχές της ελληνικής κρίσης του 2008 και οι παράγοντες που συνέβαλλαν στο ξέσπασμα της. Η περιγραφή ξεκινάει με την έναρξη της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, όπως αυτή χαρακτηρίστηκε και τις επιπτώσεις που είχε στην παγκόσμια οικονομία.

Έπειτα σκιαγραφούνται βασικές οπτικές των κινήσεων του κεφαλαίου και το πώς αυτές έπειτα θεσμοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις. Εν συνεχεία, αναφέρονται συνοπτικά οι διαδικασίες που οδήγησαν στην άνθηση του νεοφιλελευθερισμού και οι συνέπειες που είχε αυτή η άνθηση για τον κόσμο της εργασίας και τη δημοκρατία.

Η εν λόγω εργασία γίνεται για την ελληνική οικονομική κρίση. Παρ' όλα αυτά, η ελληνική κρίση δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από τις εξελίξεις της οικονομίας στην παγκόσμια σφαίρα. Η οικονομία και η επιρροή που άσκησε μετέπειτα στην κοινωνία και στα άτομα, μέσω των ιδεολογικών μηχανισμών, είναι κάτι που μόνο αν μελετηθεί διαχρονικά και συνολικά μπορεί να ερμηνευθεί.

Έτσι, λοιπόν, χρησιμοποιώντας τρία βιβλία που αναλύουν το καθένα με τον δικό του μοναδικό τρόπο το πώς δημιουργούνται οι κρίσεις, το γιατί και το ποιους εξυπηρετούν, γίνεται προσπάθεια να δοθούν κάποιες εξηγήσεις γι' αυτό που ζούμε στην Ελλάδα από το 2008.

1. Η περίοδος της παγκοσμιοποίησης

1.1 Ο νέος ρόλος του κράτους στο νεοφιλελευθερισμό

Αρχικά, ο Ευκλείδης Τσακαλώτος κι ο Χρήστος Λάσκος αναφέρονται σε κάποιους παράγοντες που συνέβαλαν στην εμφάνιση της πανευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008.

Τα προηγούμενα χρόνια, είδαμε να παρέρχεται το κεϋνσιανό μοντέλο ως σύστημα διαχείρισης των κρίσεων στην οικονομία και στην θέση του θεμελιώθηκε σταδιακά ο νεοφιλελευθερισμός, κατά τον οποίον επιτρέπεται η, χωρίς όρια, συσσώρευση πλούτου. Μαζί με την καθιέρωση αυτού του συστήματος, διαμορφώθηκε και η νοοτροπία του μέσου πολίτη, η οποία θέλει τον άνθρωπο να σκέφτεται

αποκλειστικά με βάση το προσωπικό του συμφέρον, διαμορφώνοντας έναν homoeconomicus.

Σε διεθνές επίπεδο δίνονται σημαντικά κίνητρα για συνεχές κέρδος τόσο του κόσμου του κεφαλαίου όσο και της εργασίας. Η λογική του κέρδους, παρ' όλα αυτά, επηρεάζει και τους θεσμούς. Οι θεσμοί είναι αυτοί που οριοθετούν την εξουσία αλλά αυτό στην ηθική του καπιταλισμού δεν είναι καθόλου δεδομένο και πολύ εύκολα παρακάμπτεται. Έπειτα, το παραπάνω γεγονός γίνεται φανερό, ήδη, από το 1970 και ιδίως μετά το 1980, όταν εκπρόσωποι της άρχουσας τάξης προσπάθησαν με εκβιαστικούς τρόπους να άρουν τους περιορισμούς στην κερδοφορία του κεφαλαίου. Επιπλέον, οι ίδιοι ασκούσαν πίεση για την 'αξιοποίηση' της παιδείας και της υγείας με σκοπό την περαιτέρω κερδοφορία, δηλαδή την λειτουργία των υπηρεσιών του Κοινωνικού Κράτους με βάση τις ανάγκες της αγοράς.

Μετά το 1980 παρατηρούμε την κυριαρχία ενός άλλου τύπου νεοφιλελευθερισμού απ' αυτόν που γνωρίσαμε στο παρελθόν και εφαρμόστηκε ως έναν βαθμό στην Αγγλία την περίοδο της διακυβέρνησης της Μάργκαρετ Θάτσερ και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής επί προεδρίας του Ρόναλντ Ρήγκαν. Ο νέος αυτός τύπος νεοφιλελευθερισμού δεν απομακρύνει το κράτος από το πεδίο της οικονομίας αλλά αλλάζει τον ρόλο του κράτους, τον σκοπό και τα μέσα που χρησιμοποιούσε μέχρι πρωτινός.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για το κεφάλαιο είναι ο κόσμος που εργάζεται και ο οποίος υπερασπίζεται το κράτος πρόνοιας και τις δημόσιες υπηρεσίες που αυτό καλείται να παρέχει. Ο κίνδυνος αυτός αυξάνεται ιδίως όταν ο κόσμος της εργασίας εκφράζεται οργανωμένα μέσα από συνδικαλιστικές ομάδες. Γι' αυτό και το κεφάλαιο συνειδητά υποστηρίζει πως για την κρίση του 1973- 1975 κύρια ευθύνη φέρει ο κόσμος της εργασίας, το κοινωνικό κράτος και τα συνδικάτα.

Η ιδεολογική σύγκρουση του κεφαλαίου με τον κόσμο της εργασίας δεν πήρε άμεσες και συγκρουσιακές διαστάσεις. Το κεφάλαιο μέσω της παγκοσμιοποίησης προσπάθησε να επεκταθεί σε όλα τα μέρη του κόσμου. Στην εξάπλωση του όμως στάθηκε ως εμπόδιο το ίδιο το κράτος. Αυτό δεν σημαίνει πως το σοσιαλδημοκρατικό κράτος που αναδύθηκε την περίοδο του κεϋνσιανισμού δεν ήταν ταξικά μεροληπτικό, αλλά τα μέτρα όσον αφορά την απασχόληση, το σταθερό χρηματοπιστωτικό πλαίσιο και την αναδιανομή των κερδών θεωρήθηκαν από το κεφάλαιο ως εμπόδια για την

ανάπτυξη του.¹ Εξάλλου το κράτος στον καπιταλισμό έχει κατεξοχήν τον ρόλο της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων και της παρέμβασης στη διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου, με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εκμεταλλεύσιμες όλες οι δυνατότητες για κέρδος.²

Η κατοχύρωση, λοιπόν, των συμφερόντων του κεφαλαίου όπως προείπαμε έγινε μέσα από την ‘παγκοσμιοποίηση’, δηλαδή μέσα από μία σταδιακή άρση, από το 1973 και μετά, των περιορισμών στην κίνηση του κεφαλαίου. Η διαδικασία αυτή αναπτύχθηκε τόσο από τα πάνω, όσο και από τα κάτω, δηλαδή από ενέργειες του ίδιου του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου για την υπέρβαση των υφιστάμενων ορίων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν και η παράκαμψη ρυθμίσεων από τις τράπεζες, ώστε οι ίδιες να διασφαλίσουν τη δυνατότητα συναλλαγής σε ξένα νομίσματα.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής το 1974 έσπευσαν να άρουν τους περιορισμούς που ίσχυαν μετά τον πόλεμο, γεγονός που ευνόησε αρκετά τις αγορές ευρωδολαρίων. Με αυτόν τον τρόπο η διατραπεζική αγορά επεκτάθηκε με γοργούς ρυθμούς και υπήρξε ακόμα μεγαλύτερη ενοποίηση στις αγορές, ενώ παράλληλα έλαβαν χώρα και άλλες καινοτομίες. Τέλος, αυτή η συνεχής προσπάθεια παράκαμψης των ορίων του ρυθμιστικού πλαισίου από το κεφάλαιο στην συνέχεια θεσμοθετήθηκε και έλαβε την ανάλογη νομιμοποίηση ‘από τα πάνω’, όπως θα περιγράψουμε παρακάτω.

1.2 Η Συναίνεση της Ουάσινγκτον

Τη δεκαετία του 1980 εμφανίζεται ένα νέο κύμα φιλελευθεροποίησης, ιδίως στις οικονομίες της νοτιοανατολικής Ασίας που οδήγησε στην άρση των περιορισμών στην κίνηση του κεφαλαίου. Αυτή η τάση περιγράφηκε το 1989 από τον οικονομολόγο Τζον Γουίλιαμσον (John Williamson) με την έννοια της ‘Συναίνεσης της Ουάσινγκτον’, η οποία ανέλυε ένα πλαίσιο συναίνεσης για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες που βρίσκονταν σε κρίση παρόμοιο με αυτό που αντιμετώπισε η Ελλάδα μετά το Μνημόνιο το 2010, δηλαδή χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές, ιδιωτικοποιήσεις και απορυθμίσεις, σφικτές δημοσιονομικές πολιτικές και λοιπά. Το πλαίσιο αυτό ήταν απόλυτα συναφές με τις προσδοκίες των κύριων εκφραστών του

¹Pollin, 2000

² Λάσκος Χρήστος, Τσακαλώτος Ευκλείδης, Χωρίς Επιστροφή, κεφάλαιο 2.1 Παγκοσμιοποίηση, Ανισομερής Ανάπτυξη και Μακροοικονομικές Ανισορροπίες, σελ. 72

νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Παγκόσμια Τράπεζα και επικράτησε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Κάθε χώρα έπρεπε να εφαρμόσει έστω τις βασικές προϋποθέσεις της ‘Συναίνεση της Ουάσινγκτον’³ ώστε να λάβει οικονομική στήριξη από τους διεθνείς οργανισμούς και τις χρηματαγορές.

Η περίοδος της ‘Συναίνεσης της Ουάσινγκτον’ αντιμετώπισε δυσχέρειες, με πρώτη την αστάθεια των αγορών, καθώς οι οικονομίες που είχαν επιλέξει σταθερές ή πολύ ελεγχόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, αντιμετώπισαν μεγάλες δυσκολίες αλλά και αυτές που επέλεξαν κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, επίσης, ήρθαν αντιμέτωπες με αστάθεια και έντονες διακυμάνσεις στη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματός τους. Έτσι, λοιπόν, η επιδίωξη ενός σταθερού μακροοικονομικού πλαισίου, μέσω του κράτους, όπου ήταν ένας από τους βασικούς στόχους της κεϋνσιανής διακυβέρνησης, υπονομεύτηκε.

Επιπλέον, η φιλελευθεροποίηση των χρηματοοικονομικών αγορών αφενός προώθησε την επένδυση σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που όμως δεν έχουν ιδιαίτερη σχέση με την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών και σε δραστηριότητες που δημιουργούν υψηλές ιδιωτικές αμοιβές δυσανάλογες με την κοινωνική παραγωγικότητα τους³ κι αφετέρου, ενώ πράγματι ενίσχυε τις εισροές ξένων κεφαλαίων, η σχέση αυτών με την οικονομική ανάπτυξη δεν ήταν ιδιαίτερη σταθερή.⁴

Στην πραγματικότητα, η φιλελευθεροποίηση δεν έχει καμία επίδραση στην τάση των καθαρών χρηματοοικονομικών ροών, όπως είναι εμφανές και στην περίπτωση της Ελλάδας από το 1999 και μετά. Οι χώρες, λοιπόν, που ελέγχουν τις ροές κεφαλαίων δεν ωφελούνται με κάποιον τρόπο από τη φιλελευθεροποίηση, αντιθέτως η χώρα μπορεί να έρθει αντιμέτωπη με σοβαρές διακυμάνσεις στην καθαρή ροή κεφαλαίων. Συμπερασματικά, αυτές οι ροές κεφαλαίων στοχεύουν σε βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα και όχι σε κάποια μακροπρόθεσμη αποτελεσματική κατανομή πόρων.

Ακόμα, υποστηρίζεται πως με την ελευθερία στην κίνηση κεφαλαίων, οι κυβερνήσεις θα ακολουθούν σωστότερες πολιτικές και θα πειθαρχήσουν, καθώς οι χρηματαγορές δεν ευνοούν όσους δεν ασκούν σωστές πολιτικές διοίκησης μίας χώρας. Παρ' όλα αυτά, η ιστορία έχει διαψεύσει αυτή την διαπίστωση, καθώς κρίσεις δεν

³Τζέιμς Τόμπιν (James Tobin) 1984

⁴Begg et al., 1999: 9-10

αντιμετώπισαν μόνο οι χώρες που ήταν σπάταλες ή δεν έχουν καλή διοίκηση αλλά και όσες χώρες εφήρμοζαν συνετές πολιτικές.⁵

Έπειτα, σύμφωνα με στοιχεία, η συχνότητα και το βάθος των κρίσεων έχουν αυξηθεί τα τελευταία είκοσι χρόνια που ακολουθείται η πολιτική της φιλελευθεροποίησης των κινήσεων κεφαλαίου. Οι κρίσεις αυτές ενδυναμώθηκαν από το φαινόμενο της μεταδοτικότητας, καθώς μία κρίση σε μία χώρα μεταδίδεται και σε άλλες χώρες, που είτε είναι στην ίδια γεωγραφική περιοχή, είτε είναι σε μία παρόμοια φάση ανάπτυξης, είτε κυριαρχούν άλλα κριτήρια.

Ένα δεύτερο κομβικό κομμάτι της παγκοσμιοποίησης σχετίζεται με τις εξελίξεις στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή τη φιλελευθεροποίηση στις αγορές προϊόντων με τη σταδιακή χαλάρωση των δασμών, την άνοδο της βιομηχανικής παραγωγής στις οικονομίες που βρίσκονταν σε ανάπτυξη και την σταδιακή δημιουργία ανέργων και αυτοαπασχολούμενων σε όλο τον κόσμο. Το κεφάλαιο και σε αυτή την περίπτωση κινητοποιήθηκε αρχικά ‘‘από τα κάτω’’ και στη συνέχεια ενισχύθηκε με πρωτοβουλίες ‘‘από τα πάνω’’, όπως θα δείξουμε παρακάτω.⁶

1.3 Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και η διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου κανόνων

Το φαινόμενο των πολυεθνικών επιχειρήσεων αποτέλεσε εξ αρχής απειλή για την ουσιαστική παρέμβαση του μεταπολεμικού κράτους. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις διαμόρφωσαν ένα καθεστώς που εδραιώθηκε με την έναρξη του 21^{ου} αιώνα και το οποίο προέβλεπε παρουσίαση κερδών όπου υπήρχε ευνοϊκότερο φορολογικό καθεστώς (transferpricing), μετακίνηση μεγάλων χρηματικών ποσών από χώρα σε χώρα και απειλή με επανεγκατάσταση σε χώρες που παρουσίαζαν πιο ‘‘έφορο επιχειρηματικό έδαφος’’.

Έπειτα, από το 1945 η GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) προχώρησε σε διαδοχικούς γύρους για τη μείωση των δασμών και των μη-δασμικών περιορισμών, με τη σκέψη ότι αυτός που επενδύει σε μία χώρα δε θα πρέπει να έχει τον φόβο του να αντιμετωπίσει νέους δασμούς από κάποια χώρα που σκοπεύει να εξαγάγει. Στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε για τη διαμόρφωση του παγκόσμιου

⁵Obstfeld, 1986

⁶Pollin, 2000, Η φιλελευθεροποίηση του Διεθνούς Εμπορίου

διαπραγματευτικού πλαισίου της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, για τους αμερικάνους διαπραγματευτές του Bretton Woods, η GATT είχε μία πιο φιλελεύθερη προσέγγιση, συγκριτικά με τον τότε κενσινγκτονικό χαρακτήρα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Αυτή η φιλελεύθερη στάση ενδυναμώθηκε με την άνοδο του νεοφιλελεύθερου ρεύματος μετά το 1980.

Επιπρόσθετα, αναμφίβολα, ο γύρος που δημιούργησε τις μεγαλύτερες φιλοδοξίες ήταν αυτός της Ουρουγουάης το 1986, όπου πάρθηκε απόφαση να επεκταθεί η φιλελευθεροποίηση των αγορών στον τομέα της υφαντουργίας, των αγροτικών δραστηριοτήτων, των υπηρεσιών και των πνευματικών δικαιωμάτων.

Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης δέχτηκε μία ποιοτική αναβάθμιση με την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) το 1995, ο οποίος λειτουργούσε ως δήθεν ανεξάρτητος θεσμός, όταν η GATT εφάρμοζε μία σειρά από κανόνες. Γι' αυτό και τα κινήματα κατά της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης ξεκίνησαν εκείνη την περίοδο και διαδήλωναν κατά της εμπορευματοποίησης των αναγκαίων κοινωνικών αγαθών.

Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986, η Ευρώπη άρχισε να βαίνει κι αυτή προς αυτή την κατεύθυνση, στοχεύοντας στη διαμόρφωση ενός ενιαίου οικονομικού χώρου έως το 1992. Οι απόψεις ήταν αμφιλεγόμενες με τους μεν να υποστηρίζουν πως μία ενοποιημένη Ευρώπη θα έπρεπε να έχει νέους θεσμούς για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής και τους δε να υποστηρίζουν πως με την ενοποίηση θα καταργούνταν τα εμπόδια στην ελεύθερη μετακίνηση κεφαλαίου, προϊόντων και εργατικού δυναμικού και θα εξασφαλιζόταν μεγαλύτερος ρυθμός ανάπτυξης, πιο πολλές θέσεις εργασίας και σύγκλιση μεταξύ των οικονομιών, όπως κι έγινε.

1.4 Οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης για τον εργαζόμενο πληθυσμό

Η παγκοσμιοποίηση είχε άμεσο αντίκτυπο στις ζωές του κόσμου της εργασίας, καθώς επηρέασε άμεσα τους μισθούς των εργαζομένων. Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, οι επιχειρήσεις κέρδισαν ένα πολύ ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο, που δεν είναι άλλο από την απειλή για μεταφορά των εγκαταστάσεων τους σε άλλη χώρα. Και μόνο η απειλή αυτής της διαδικασίας είχε ως συνέπεια τη μεγάλη μείωση των μισθών των εργαζόμενων στρωμάτων σε πολλές χώρες.

Στην Ευρώπη, παρ' όλα αυτά, λόγω της καλύτερης ρύθμισης των αγορών, αυτή η διαδικασία είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στην ανεργία, παρά στους μισθούς. Έτσι, από τη συμφωνία της Λισαβόνας μέχρι και το ελληνικό Μνημόνιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρούσε πως το πρόβλημα στην Ευρώπη βρίσκεται στις αγκυλώσεις των αγορών εργασίας.

Ο Ρόμπερτ Πόλιν το 2000 υπογράμμισε πως ναι μεν υπήρχε τεράστια βιομηχανική παραγωγή στις αναπτυσσόμενες οικονομίες αλλά χωρίς αυτό να συνοδεύεται από μία ανάλογη αύξηση στην απασχόληση. Τέλος, με την αύξηση της παραγωγικότητας αναβαθμίστηκε και η τεχνολογία, με την ένταξη νέων μέσων στην παραγωγή και την υποκατάσταση του εργατικού δυναμικού από μηχανές, γεγονός που επέδρασε αρνητικά στην απασχόληση. Εξαίρεση σε αυτό αποτέλεσαν συγκεκριμένοι προωθημένοι κλάδοι, από τους οποίους οι εργαζόμενοι είδαν μία μικρή βελτίωση στον μισθό τους.

Ο Ρόμπερτ Πόλιν υπογραμμίζει, επίσης, πως καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου του νεοφιλελευθερισμού, το μερίδιο της εργασίας έχει μειωθεί και αυτό του κεφαλαίου έχει αυξηθεί, επαναφέροντας τους προβληματισμούς του Καρλ Μαρξ πως οι ‘‘αναδύμενες’’ οικονομίες διαμορφώνουν τους όρους και τις συνθήκες για έναν εφεδρικό στρατό εργασίας που σταδιακά θα χάνει τη διαπραγματευτική του δύναμη και τα εργασιακά του δικαιώματα.

1.5 Ανισομερής ανάπτυξη και μακροοικονομικές ανισορροπίες

Παρατίθεται πίνακας με τις μακροπρόθεσμες τάσεις ανάπτυξης στις αναπτυγμένες οικονομίες.⁷

	1870 – 1913a	1922 – 1937a	1953 – 1973a	1973 – 1979a	1975 – 1982a	1983 – 1992b	1993 – 2008b	1973 – 2008b
Ηνωμένο Βασίλειο	1.9	2.4	3	1.3	1.1	2.5	2.8	2.4
Γαλλία	1.6	1.8	5.3	3.1	2.6	2.4	1.9	2.3

⁷a: Boltho A., “The European Economy”, στοD. Morris (επιμ.), The Economic System in the UK, 3^η έκδοση, Οξφόρδη. b: Στοιχεία απόIMF, International Financial Statistics

Γερμανία	2.8	3.2	5.5	2.4	2.4	3.9	1.6	2.7
Ιταλία	1.5	2.3	5.3	2.6	2.7	2.6	1.3	2.2
Ισπανία	0.8	1.7	6.1	2.7	1.6	3.2	3.2	3
Αυστρία	2.4	0.8	5.7	3	2.7	2.7	2.2	2.5
Βέλγιο	2	1.4	4.3	2.4	1.8	2.3	2.2	2.3
Ολλανδία	1.9	1.9	4.9	2.4	1.5	2.8	2.7	2.5
Σουηδία	2.8	3.5	3.9	1.8	0.9	1.9	2.8	2.3
Δυτική Ευρώπη	2	2.5	5.1	2.6	2.3	2.8	2.1	2.4
Εκτός από Ηνωμένο Βασίλειο								
Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής			3.8	3.4	2.4	3.5	3.9	3.4
Καναδάς			5	4.1	2.6	2.7	3.5	3.2
Ιαπωνία			8.6	4.2	4	3.8	0.9	2.5

Όπως φαίνεται κι από τον παραπάνω πίνακα, η φιλελευθεροποίηση των χρηματαγορών και των αγορών προϊόντων δεν έχει οδηγήσει σε θεαματικές επιδόσεις την παγκόσμια οικονομία, είτε από τη σκοπιά του ρυθμού ανάπτυξης, είτε από τη σκοπιά της παραγωγικότητας. Βέβαια, κάποιες χώρες παρουσίασαν αξιόλογες επιδόσεις, όπως η Νότια Κορέα, η Σιγκαπούρη, το Χονγκ- Κόνγκ και το Ταϊβάν μετά το 1980, καθώς υπό συνθήκες φιλελευθεροποίησης οι πιο φτωχές χώρες συνήθως παρουσιάζουν μία σύγκλιση με τις πιο πλούσιες. Αν και όπως ανέφερε ο Ντάνι Κουά (DannyQuah) το 1993, μετά το 1980 υπήρχαν και αρκετές φτωχές χώρες που δεν εμφάνιζαν καμία τάση προς σύγκλιση με τις πιο πλούσιες, θίγοντας, με άλλα λόγια, το θέμα της ανισομερούς ανάπτυξης.

Ένα κομμάτι αυτής της ανισομερούς ανάπτυξης είναι και οι μεγάλες μακροοικονομικές ανισοροπίες, που έκαναν την εμφάνισή τους μετά το 1980 και συνέβαλλαν καθοριστικά στην κρίση του 2008. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να

ειπωθεί πως η ανάδειξη της ταξικής ισχύος της καπιταλιστικής τάξης και ως εκ τούτου η αύξηση της εκμετάλλευσης δεν αποδόθηκε σε αύξηση της κερδοφορίας στον παραγωγικό τομέα, ώστε να τονωθεί η συσσώρευση του κεφαλαίου. Με αυτόν τον τρόπο το κεφάλαιο έπεσε θύμα των πολιτικών που το ίδιο διαμόρφωσε.

Από μία αριστερή σκοπιά το ζήτημα των μακροοικονομικών ανισορροπιών είναι συνδεδεμένο τόσο με την ανισομερή ανάπτυξη, όσο και με το θέμα των κοινωνικών ανισοτήτων. Το παράδειγμα μεταξύ της σχέσης της Κίνας και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής είναι καθοριστικό. Από τη μία η Κίνα εξήγαγε τα φθηνά προϊόντα που παρήγαγε η ίδια στις Ηνωμένες Πολιτείες, πιέζοντας τους μισθούς των εργαζομένων στις ΗΠΑ προς τα κάτω, ενώ έπειτα, χρηματοδοτούσε το τεράστιο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών των Ηνωμένων Πολιτειών με εισροές κεφαλαίου. Αυτές οι εισροές, έπειτα, κρατούσαν τα αμερικανικά επιτόκια χαμηλά, γεγονός που οδήγησε σε διάφορες φούσκες που με τη σειρά τους τροφοδότησαν την χρηματοπιστωτική κρίση. Συμπερασματικά, η κρίση του 2008 μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως δεν μπορεί μία χώρα να παρουσιάζει συνεχώς ελλείμματα, χωρίς αυτό να έχει επιπτώσεις. Από την άλλη, η μικρή ανάκαμψη μετά το 2008 συνδέεται άμεσα με το ότι δεν εμφανίστηκε κάτι που θα υποκαθιστούσε ισοδύναμα τη δυναμική που προσέφεραν οι αμερικάνοι καταναλωτές – μέσω του δανεισμού – στην παγκόσμια οικονομία.

1.6 Η διαδικασία της χρηματιστικοποίησης

Ύστερα από το πέρας της περιόδου της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, ο χρηματοπιστωτικός τομέας παρουσίασε μια πολύ μεγάλη ανάπτυξη κυρίως στις πιο φιλελεύθερες οικονομίες αλλά και ευρύτερα. Το γεγονός αυτό αποτελεί τη μία πτυχή αυτού του φαινομένου, που είχε χαρακτηριστεί ως χρηματιστικοποίηση (financialisation) των οικονομιών. Οι επιχειρήσεις, πλέον, ως απόρροια της φιλελευθεροποίησης δανείζονται περισσότερο από τις κεφαλαιοαγορές και λιγότερο από τις τράπεζες.

Η Ευρώπη στο πλαίσιο αυτό είχε ως στόχο την ενοποίηση των ευρωπαϊκών χρηματαγορών. Σταδιακά, λοιπόν, άρχισε να δίνεται η δυνατότητα στις μεγάλες επιχειρήσεις να εκδίδουν ομόλογα σε μία διεθνοποιημένη αγορά. Είναι σημαντικό να

σημειωθεί πως αυτές οι μεταβολές είναι κομμάτι της επικράτησης του φιλελεύθερου αγγλοσαξονικού μοντέλου, το οποίο προβλέπει πως ο έλεγχος ασκείται από τις χρηματαγορές και τα χρηματιστήρια.

Οι τράπεζες, με τη σειρά τους, κατευθύνθηκαν προς άλλες δραστηριότητες, όπως σε δάνεια προς τους ιδιώτες για κατανάλωση ή αγορά ακινήτων και άλλα. Επίσης, η κερδοφορία τους βασιζόταν όλο και περισσότερο στη διαχείριση των λογαριασμών των πελατών τους, σε προμήθειες και αμοιβές από διάφορες δραστηριότητες και σε χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες με βάση τα ίδια τα κεφάλαια, που συχνά είχαν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Συμπερασματικά, η περίοδος του νεοφιλελευθερισμού συνδέεται στενά με το φαινόμενο της μεγέθυνσης και της διεύρυνσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Παρατηρείται, ακόμα, πως η άνοδος των χρηματιστηρίων δεν αποτελεί πάντα θετική ένδειξη για την αποτελεσματικότητα των οικονομιών, καθώς μπορεί η άνοδος της τιμής της μετοχής μιας επιχείρησης να μη μεταφράζεται πάντα στη δημιουργία νέας δυναμικής. Έπειτα, η τάση του αγγλοσαξονικού μοντέλου να πιέζει συνεχώς για μεγαλύτερα βραχυπρόθεσμα κέρδη εμποδίζει το χρηματοπιστωτικό σύστημα να πραγματοποιήσει μακροπρόθεσμες επενδύσεις.

Τέλος, ανεξάρτητα με τις ετερόκλητες απόψεις πάνω στην χρηματιστικοποίηση, καθοριστικό και αδιαμφισβήτητο αποτέλεσμα αυτής είναι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008, που δίνει ένα σαφές συμπέρασμα για την πορεία και την κατάληξη αυτής της διαδικασίας.

1.7 Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η επίσημη οικονομική θεωρία ήταν απροετοίμαστη για την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης του 2008, καθώς ο ίδιος ο πρόεδρος του MIT (Massachusetts Institute of Technology) διαβεβαίωνε πως τα αμερικανικά ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών αντισταθμίζονται από την αξιοπιστία των περιουσιακών στοιχείων του αμερικανικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, που τα χρηματοδοτούσαν.

Η κυρίαρχη ιδεολογία υποστήριζε πως κρίσεις ξεσπούσαν σε χώρες που δεν ήταν αρκετά φιλελεύθερες και πως όλα σχετίζονταν με την αποτελεσματικότητα των αγορών. Στην πραγματικότητα, παρ' όλα αυτά, αποδεικνύεται πως κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς ούτε οι διαθέσιμοι πόροι κατανέμονται με σωστό τρόπο, όπως υποστήριζαν οι αγορές, ούτε ο κίνδυνος για τυχόν ασυδοσία και υπέρμετρη κερδοφορία περιορίζεται. Αντιθέτως, τα ανελαστικά όρια σχετικά με τη μείωση του κινδύνου αγνοήθηκαν, αφού άτομα που ήθελαν με κάθε κόστος να κερδοφορήσουν έκαναν πολλές προσπάθειες ώστε να τα παραβούν και να άρουν τους περιορισμούς που υφίσταντο. Μπορεί, λοιπόν, να συμπεράνει κανείς πως η κρίση του 2008 ήταν το αποκορύφωμα του καπιταλισμού "από τα κάτω"

1.8 Οι τέσσερις φάσεις των χρηματοπιστωτικών κρίσεων

Επιπρόσθετα, ο Χάιμαν Μίνσκι (HymanMinsky) έπειτα από μελέτη που έκανε, κατέληξε πως η υπόθεση των αποτελεσματικών αγορών μπορούσε να είναι έγκυρη υπό προϋποθέσεις, που δεν λαμβάνει υπόψιν της η κυρίαρχη ιδεολογία. Παρ' όλα αυτά, ο ίδιος υποστήριζε πως όσο αποτελεσματικές κι αν είναι οι αγορές σε κάποια χρονική περίοδο, οι κρίσεις δεν είναι δυνατό να αποφευχθούν στην καπιταλιστική οικονομία. Έπειτα, υπογράμμισε πως οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις περνάνε από τέσσερις φάσεις.

Στην πρώτη φάση εμφανίζονται νέες ευκαιρίες κερδοφορίας για το χρηματοπιστωτικό σύστημα που αρχικά θεωρούνται ριψοκίνδυνες αλλά σταδιακά ο ανταγωνισμός ενισχύεται και η κατάσταση ισορροπεί. Η δεύτερη φάση είναι η φάση της ευφορίας στην οικονομία, όπως διατυπώνεται στον τίτλο του βιβλίου της Κάρμεν Ράινχαρτ (CarmenReinhart) και του Κένεθ Ρόγκοφ(KennethRogoff) (2009). Η φάση αυτή έχει διάφορες διακυμάνσεις, καθώς η κερδοφορία υποχωρεί όταν εισέρχονται νέα ιδρύματα στην ίδια διαδικασία. Έπειτα, το ρίσκο αρχίζει και γίνεται πιο μεγάλο από την απόδοση και ο δανεισμός παίρνει διαστάσεις πέραν του επιτρεπτού ενώ ακόμη, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δανείζονται ακόμα περισσότερο βραχυπρόθεσμα για να δανείζουν μακροπρόθεσμα. Τέλος, τα ιδρύματα παίρνουν ακόμα μεγαλύτερα ρίσκα, προσπαθώντας να διατηρήσουν το ποσοστό κέρδους τους.

Η τρίτη φάση χαρακτηρίζεται από πιο έντονο ρίσκο, πιο έντονες κερδοσκοπικές δραστηριότητες και λιγότερη κερδοφορία, που εμποδίζει τα ιδρύματα να παρακρατούν προκλητικά κεφάλαια για τυχόν περιουσιακά στοιχεία. Στην τέταρτη φάση, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έρχονται αντιμέτωπα με προβλήματα ρευστότητας ή και βιωσιμότητας. Επίσης, αρχίζουν να δημιουργούνται φαινόμενα ντόμινο, η αγορά δανείων στερεύει και υπάρχει μία πιστωτική συμφόρηση που έχει άμεσο αντίκτυπο στην πραγματική οικονομία. Τέλος, όταν το κράτος δεν παρεμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, η οικονομία μπαίνει σε ύφεση και η θέση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων γίνεται ακόμα πιο δύσκολη.

1.9 Το υπόδειγμα δημιουργίας και διανομής

Στην κρίση του 2008, είχαμε μία καινοτομία που ήταν η τιτλοποίηση των περιουσιακών στοιχείων και χαρακτηρίστηκε ως ‘‘ το υπόδειγμα δημιουργίας και διανομής’’. Με αυτή τη διαδικασία, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δημιουργούσαν ένα νέο δομημένο προϊόν, ‘‘ πακετάροντας’’ διάφορα περιουσιακά στοιχεία, κι έπειτα το πουλούσαν σε άλλους χρηματοπιστωτικούς φορείς, προκειμένου να μειωθεί το ρίσκο ή να ανατεθεί σε φορείς που θα μπορούν ευκολότερα να το διαχειριστούνε.

Πριν κάποια χρόνια, οι τράπεζες αναλάμβαναν το ρίσκο της χρεοκοπίας του δανειζόμενου, αφού οι ίδιες δάνειζαν τους πελάτες τους, εισπράττοντας τόκους και κεφάλαιο μέχρι την αποπληρωμή του δανείου. Όμως, λίγο πριν το 2008, οι τράπεζες ξεκίνησαν να διαιρούν το δάνειο σε διάφορα κομμάτια, τα οποία ενείχαν διαφορετικά ρίσκα το καθένα και γι’ αυτό τα ξαναένωσαν, ώστε να τα πουλήσουν μαζί και να αποφύγουν το μεγάλο ρίσκο. Πολλά απ’ αυτά τα προϊόντα ήταν προς πώληση σε εταιρίες ειδικού σκοπού και γι’ αυτό δεν ήταν εμφανή στον ισολογισμό της τράπεζας που τα πουλούσε, εμφανίζοντας την τράπεζα να έχει ξεφορτωθεί μαζί με το προϊόν τον κίνδυνο.

Σύμφωνα με τον Χάιμαν Μίνσκι, παράλληλα με τις διαδικασίες αυτές, ο ανταγωνισμός γινόταν όλο και μεγαλύτερος σ’ αυτές τις αγορές και οι τράπεζες κι οι εταιρίες αξιολόγησης δεν υπολόγιζαν όπως θα έπρεπε το ρίσκο αυτών των προϊόντων, καταλήγοντας οι τιμές τους να μην αποδίδουν την πραγματική αξία. Στην πορεία, όταν φανερώθηκε πως τα περιουσιακά αυτά στοιχεία ήταν περισσότερο επισφαλή

από τις πρώτες εκτιμήσεις, η αξία των καινούργιων προϊόντων έπεσε κατακόρυφα και οι τράπεζες αναγκαστικά ανέλαβαν τις ζημιές, ρισκάροντας τη δική τους βιωσιμότητα.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως χρησιμοποιήθηκαν νέα πακέτα για να στηριχθεί ένας νέος δανεισμός από τις τράπεζες, οι οποίες ξεκίνησαν να εκδίδουν χρεόγραφα σε νέες αγορές, που είχαν δημιουργηθεί για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιώντας τα προϊόντα ως ενέχυρο.

1.10 Η συρρίκνωση της δημοκρατίας και η κρίση της πολιτικής

Η κρίση εκτός από κρίση οικονομική είναι και κρίση της πολιτικής και της δημοκρατίας. Αυτό συμβαίνει διότι, αρχικά, πολλά κομμάτια του κόσμου της εργασίας δεν αντιπροσωπεύονταν πολιτικά, δημιουργώντας μία κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης, ενώ, έπειτα, παρατηρείται η μεγάλη άνοδος της ριζοσπαστικής Δεξιάς σε παγκόσμιο επίπεδο και μία έλλειψη νομιμοποίησης όσον αφορά το σχέδιο που επιβάλλουν οι κυρίαρχες τάξεις.

Η συρρίκνωση της δημοκρατίας είναι βασικό στοιχείο του νεοφιλελευθερισμού. Στον τελευταίο, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, το κράτος θεωρήθηκε ένας παράγοντας που ευνόησε την ανάπτυξη του, σε αντίθεση με το παρελθόν. Έτσι, μπορεί να ειπωθεί πως ο νεοφιλελευθερισμός έβαλε στο στόχαστρο έναν ορισμένο τύπο κράτους και όλες τις μορφές συλλογικής δράσης που προάσπιζαν συγκεκριμένα ιδεώδη και κοινωνικές ομάδες από τον άκρατο ανταγωνισμό.⁸

Στην περίοδο πριν και κυρίως μετά το 1945, τα συνδικάτα και οι κοινωνικοί αγώνες έπαιζαν πολύ σημαντικό ρόλο. Έπειτα, από την περίοδο του κεϋνσιανισμού, όμως, αναδύθηκε το ρεύμα της “απευλευθέρωσης” της οικονομίας και σε αυτό τα οργανωμένα συμφέροντα θεωρήθηκαν σημαντικό εμπόδιο. Γι’ αυτό τον λόγο, λοιπόν, βρέθηκαν στο στόχαστρο, από την κυρίαρχη σκέψη, ως ο λόγος για όλα τα δεινά της περιόδου μετά τον πόλεμο, όπως για την ακυβερνησία, για τα δημοσιονομικά ελλείμματα και τον πληθωρισμό.

⁸Amable, 2010

Στην νεοφιλελεύθερη περίοδο, οι διαβουλευτικοί θεσμοί αντικαταστάθηκαν από ‘ανεξάρτητες αρχές’ και η διακρατική ευχέρεια των αρχών και των κυβερνήσεων αντικαταστάθηκε από κάποιους αυστηρούς κανόνες. Η διακυβέρνηση πλέον αποτέλεσε ένα περιορισμένο σύστημα διαβούλευσης με άλλους φορείς και κοινωνικές ομάδες, ενώ είχε ως στόχο την προώθηση ρεαλιστικών και πρακτικών λύσεων στα ζητήματα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, διασφαλίζοντας παράλληλα πως το πλαίσιο διαμόρφωσης της πολιτικής θα ήταν αποκομμένο από οργανωμένα συμφέροντα. Αυτή η προσπάθεια καρποφόρησε καθώς το συνδικαλιστικό κίνημα δεν είχε αρκετή δύναμη ώστε να αντιπαρατεθεί στα τεράστια συμφέροντα του κεφαλαίου.

Στόχος της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης, επίσης, έγινε και ο χώρος του πανεπιστημίου, της υγείας, της τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλων, μέχρι πρότινος, προστατευμένων ζωνών, που δεν είχαν αποτελέσει μέσα κερδοφορίας. Ο καπιταλισμός, ‘από τα πάνω’ αυτή τη φορά, έβαλε στόχο να διαμορφώσει και το αξιακό πλαίσιο της κοινωνίας, ιδιωτικοποιώντας είτε άμεσα, είτε έμμεσα δημόσια αγαθά, χρησιμοποιώντας τις μεθόδους του ιδιωτικού τομέα.

Η νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση υιοθετήθηκε σε βάθος χρόνου και από την κεντροδεξιά και από την κεντροαριστερή ιδεολογία, με τη δεύτερη να μετατοπίζεται σε μεγάλο βαθμό από αυτά που η ίδια πρέσβευε. Η ταύτισή με το νεοφιλελεύθερο ρεύμα της περιόδου έγινε από πολλά κεντροαριστερά κόμματα σε παγκόσμιο επίπεδο, ξεκινώντας από τους Δημοκρατικούς στις ΗΠΑ και το Νέο Εργατικό Κόμμα στη Βρετανία μέχρι το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα του Κώστα Σημίτη στην Ελλάδα.

Η σύγκλιση αυτή κεντροδεξιών και κεντροαριστερών κομμάτων δεν είναι καθόλου άσχετη με την άνοδο των ‘κομμάτων καρτέλ’, τα οποία όχι απλώς πλαισίωσαν περισσότερο το κράτος αλλά χρησιμοποίησαν και τους πόρους του για να αναπαραχθούν.⁹ Ακόμα, επηρεασμένα από το νεοφιλελεύθερο ρεύμα που αναδυόταν, άρχισαν να χαλαρώνουν την κομματική οργάνωση, να αλλάζουν την ατζέντα τους, αναθεωρώντας την ταξική τους ανάλυση για τα πράγματα και με αυτόν τρόπο, να είναι πολύ περισσότερο ευάλωτα στην νέα κατάσταση που έρχεται να αλλάξει τις ισορροπίες.

⁹Katz-Mair,2009

Αυτή η μετατόπιση των κεντροαριστερών κομμάτων προς τα δεξιά του πολιτικού χάρτη, όταν καταλάμβαναν την εξουσία και η πολιτική διαφθορά εκείνης της περιόδου, έκαναν το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου να γενικεύσει την απογοήτευση του προς την πολιτική και το κομματικό σύστημα, εγκαινιάζοντας σταδιακά το σύνθημα του ‘‘όλοι ίδιοι είναι’’, που μέχρι σήμερα ακούγεται από την πλειοψηφία των πολιτών. Σε κάθε περίπτωση, η πολιτική διαφθορά, με την εξάρτηση των κομμάτων από την ιδιωτική χρηματοδότηση, τις μίζες στις κρατικές υποθέσεις κι άλλα πολλά έγινε άμεσα συμβατή με τη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση. Επιπρόσθετα, η κυρίαρχη ιδεολογία καλλιέργησε την εντύπωση πως η διαφθορά ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τον κρατικό παρεμβατισμό.

Άλλη μία σημαντική πτυχή της συρρίκνωσης της δημοκρατίας είναι και η άνοδος της ριζοσπαστικής Δεξιάς, που εμφανίζεται τόσο σε αυτόνομη μορφή, όσο και στο εσωτερικό των κεντροδεξιών κομμάτων. Αυτή η εξέλιξη έχει πολύ στενή σχέση με την υιοθέτηση της νεοφιλελεύθερης ατζέντας από την κεντροαριστερά. Όταν η τελευταία δεν κατάφερε να έρθει σε ρήξη με τα συμφέροντα του κεφαλαίου και ταυτίστηκε με τις πολιτικές της κεντροδεξιάς, έχασε και την αποκλειστική απήχηση που είχε στα λαϊκά στρώματα. Ο κόσμος της εργασίας μη έχοντας να επιλέξει μεταξύ ενός δίπολου και μεταξύ δύο διαφορετικών τρόπων σκέψης και διακυβέρνησης στη βάση των ταξικών του συμφερόντων, αφομοιώθηκε στους κύκλους της κεντροδεξιάς, η οποία άρχισε να κάνει αισθητή την παρουσία της σε κοινωνικούς χώρους, όπως το σχολείο και η εκκλησία. Με αυτό τον τρόπο, η ριζοσπαστική Δεξιά καθιέρωσε την παρουσία της σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, επηρεάζοντας πολλές φορές την κοινωνική βάση της Αριστεράς να υιοθετήσει την δική της πολιτική ατζέντα.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι κυρίαρχες τάξεις δεν κατάφεραν να προβλέψουν την κρίση του 2008, καθώς δεν κατείχαν τα κατάλληλα ερμηνευτικά εργαλεία, αφού διατήρησαν την ίδια ρητορική και, ακόμα, διότι ήταν εντελώς αποκομμένες από την πραγματική κατάσταση που επικρατούσε στην κοινωνία. Το καπιταλιστικό κράτος, αποδεικνύει πως δεν κατάφερε να διαμορφώσει ένα συνολικό στρατηγικό σχέδιο, ακόμη και μετά το ξέσπασμα της κρίσης του 2008, καθώς όπως αποδείχθηκε, το οποιοδήποτε σχέδιο για μακροπρόθεσμα οφέλη, αναιρείται όταν πρόκειται να εξυπηρετηθούν οι βραχυπρόθεσμες ανάγκες των καπιταλιστικών τάξεων. Αυτό είναι κι η απόδειξη της δυσλειτουργίας του καπιταλιστικού κράτους και του νεοφιλελεύθερου τρόπου διακυβέρνησης.

2. Η ελληνική οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση

2.1 Η ελληνική κρίση ως σηματοδότης του τέλους του ανορθολογισμού

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Σταύρου Λυγερού, η κρίση χρέους αναδεικνύει και το τέλος ενός μοντέλου πλασματικής ανάπτυξης, το οποίο είχε αποκτήσει ως χαρακτηριστικά του την κλεπτοκρατία, τη σπατάλη, τον ανορθολογισμό, τον παρασιτισμό, την αυθαιρεσία και την ατιμωρησία. Η κατάρρευση του συνοδεύτηκε από την παύση του κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ της ελληνικής άρχουσας τάξης και των μικρομεσαίων στρωμάτων.

Η κρίση, όμως, δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα σύνορα της Ελλάδας, αλλά είναι κρίση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, το οποίο εφήρμοσε στην Ελλάδα τη θεραπεία-σοκ, επιχειρώντας την αποδόμηση του ευρωπαϊκού κοινωνικού κεκτημένου.

Το αποτέλεσμα αυτού του πειράματος θα είναι αυτό που θα κρίνει την πορεία και το μέλλον όχι μόνο των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας αλλά και των χωρών του ευρωπαϊκού πυρήνα.

Ο Σταύρος Λυγερός, τονίζει, στην εισαγωγή του βιβλίου του ‘‘Από την κλεπτοκρατία στην χρεωκοπία’’ πως η κρίση είναι πρωτίστως πολιτική και κοινωνική και δευτερευόντως οικονομική. Τον πιο σημαντικό ρόλο τον διαδραμάτισε η μικρομεσαία τάξη που σταδιακά ήρθε στο προσκήνιο. Αυτή η μικρομεσαία θάλασσα έφερε στην εξουσία τις κυβερνήσεις που, με τη σειρά τους, οικοδόμησαν ένα πολιτικό σύστημα, το οποίο διαμόρφωσε το μοντέλο πλασματικής ανάπτυξης, που οδήγησε στην οικονομική και κοινωνική κρίση.

Η άρχουσα τάξη για να διατηρήσει την κυριαρχία της χρησιμοποίησε διάφορα ανταλλάγματα και προνόμια μέσω του πολιτικού συστήματος προς την βάση της κοινωνικής πυραμίδας. Η κατάσταση άλλαξε όταν η ίδια δεν μπορούσε πια να δανείζεται ώστε τα κοινωνικά στρώματα να διατηρούν τα προνόμιά τους.

Τέλος, οι κυβερνήσεις που είχαν την εξουσία όλα τα προηγούμενα χρόνια, είναι εξ’ ολοκλήρου υπεύθυνες για την νοοτροπία που δημιούργησαν στους Έλληνες πολίτες, η οποία είναι μια από τις βασικές αιτίες που οδήγησε την Ελλάδα στην κρίση.

2.2 Η πρώτη περίοδος της μεταπολίτευσης

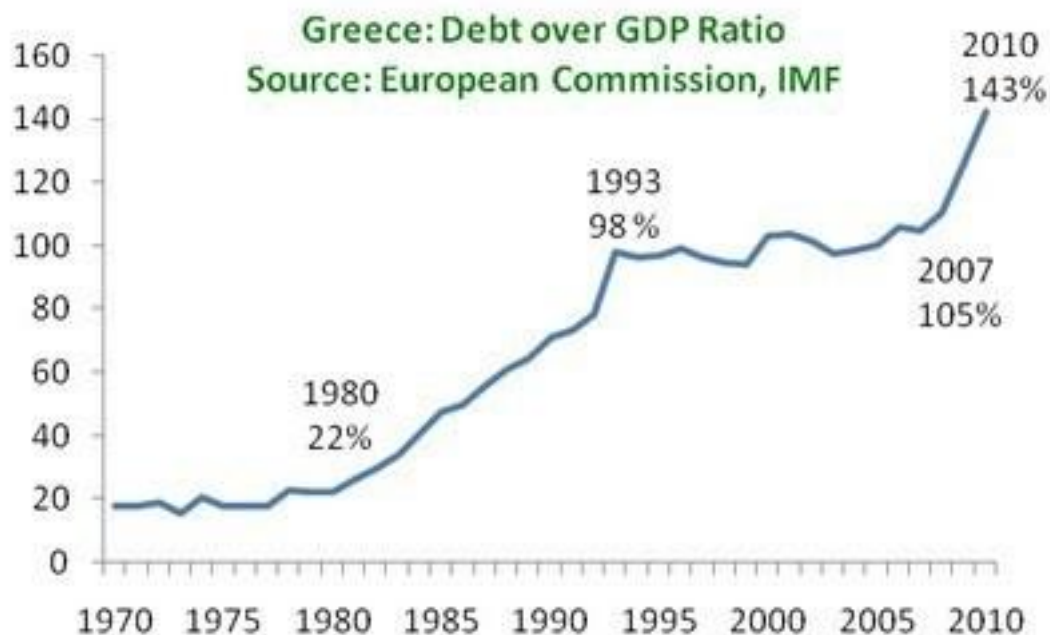
Ο Σταύρος Λυγερός ξεκινάει την ανάλυση του για τον κύκλο της μεταπολίτευσης, με την εισβολή της μικρομεσαίας θάλασσας εντός της ελληνικής κοινωνίας. Ο ίδιος υποστηρίζει πως ο κύκλος της μεταπολίτευσης είναι στην ουσία ο κύκλος της μικρομεσαίας θάλασσας, η οποία έπαιξε σπουδαίο ρόλο όλη αυτή την περίοδο. Η μικρομεσαία τάξη είναι ακριβώς αυτή που εκπροσωπήθηκε από το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ) και τη Νέα δημοκρατία (ΝΔ) στα χρόνια της μεταπολίτευσης, με τα δύο κόμματα να φτάνουν στο σημείο να συγκλίνουν ιδεολογικά αλλά και πολιτικά.

Το φθινόπωρο του 1974, η ψήφος στη ΝΔ του Κωνσταντίνου Καραμανλή ήταν μια ψήφος που στόχευε στην σταθεροποίηση του νεόδμητου δημοκρατικού πολιτεύματος. Απόδειξη αυτού είναι πως το 1974 η ΝΔ απέσπασε ποσοστό πάνω από 54% ενώ το 1977 έπεσε κάτω από το 42%. Αντίθετα, ο Ανδρέας Παπανδρέου κατάφερε κερδίσει την εμπιστοσύνη της μικρομεσαίας θάλασσας, η οποία προσχώρησε μαζικά στο ΠΑΣΟΚ. Το ρεύμα της Αλλαγής με βασικούς άξονες τον εκδημοκρατισμό και το τέλος του εμφυλιοπολεμικού διχασμού, την εθνική ανεξαρτησία και την δημιουργία ενός Κοινωνικού Κράτους, κατάφερε να κερδίσει τις εκλογές το 1981, εισβάλλοντας σε όλα τα κομμάτια του κρατικού μηχανισμού. Παρ' όλα τα στοιχεία ανανέωσης που προσέδωσε στην ελληνική κοινωνία, το ΠΑΣΟΚ μετεξελίχθηκε αρκετά με την έλευση του στην εξουσία.

Το αίτημα την περίοδο εκείνη είχε να κάνει με την κοινωνική ολοκλήρωση, δηλαδή με την αναίρεση των εμποδίων, που είχε θέσει το μετεμφυλιακό κράτος σε πολίτες με 'προβληματικά' πολιτικά φρονήματα. Το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα ανταποκρίθηκε άμεσα στα κοινωνικά αιτήματα και έλαβε μέτρα ευνοϊκά για τα μικρομεσαία στρώματα, όπως η ενίσχυση των αδυνάμων, οι αυξήσεις μισθών και συντάξεων, η στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρηματιών και η δημιουργία κοινωνικών δομών.

Οι πόροι για να χρηματοδοτήσει ο Ανδρέας Παπανδρέου την φιλολαϊκή του πολιτική δεν προήλθαν από πρόσθετη φορολόγηση των επιχειρήσεων αλλά προήλθαν κυρίως από δανεισμό, που οδήγησε σε σημαντική αύξηση του δημοσίου χρέους.

Παρατίθεται το παρακάτω γράφημα που απεικονίζει την εξέλιξη του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Το πρόβλημα του δημοσίου χρέους δεν δημιουργήθηκε λόγω της χρηματοδότησης της κοινωνικής ολοκλήρωσης αλλά επειδή δεν αξιοποιήθηκε με μια στρατηγική ανασυγκρότησης της παραγωγικής δομής. Αντ' αυτού, έγινε κομμάτι των πελατειακών σχέσεων που αναπτύσσονταν γύρω από το ΠΑΣΟΚ.

Το πελατειακό κράτος που εξέθρεψε το ΠΑΣΟΚ ξεκίνησε την μαζική είσοδο στελεχών του κόμματος στη δημόσια διοίκηση με αποτέλεσμα όχι μόνο να αυξηθεί ο αριθμός των μισθοδοτούμενων αλλά και με πρόσχημα την αλλαγή των συσχετισμών εντός του κρατικού μηχανισμού, να γίνονται δεκτές αντιδεοντολογικές ενέργειες. Σταδιακά, έπειτα, οι ψηφοφόροι και τα μέλη των δύο μεγάλων κομμάτων έχαναν το ιδεολογικοπολιτικό τους στοιχείο και όλο και περισσότερο λάμβαναν τόπο συμπεριφοράς και κίνητρα με βάση το προσωπικό συμφέρον και τον ατομικισμό.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε αντιληφθεί τα εκφυλιστικά φαινόμενα και εσκεμμένα απέφυγε να βάλει ένα τέρμα σ' αυτά, από φόβο μη χάσει την εξουσία. Οι μη προνομιούχοι είχαν αρχίσει ήδη πριν από το 1981 να καταναλώνουν αγαθά σε υπερβολικό βαθμό, με αποτέλεσμα η αύξηση της κατά κεφαλήν

ιδιωτικήςκατανάλωσης την περίοδο 1961-1977 (σε σταθερές τιμές 1975) να φτάνει το 142% και να είναι η μεγαλύτερη μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ.¹⁰

Η ένταξη της Ελλάδας στην, τότε, ΕΟΚ το 1981 και η εισροή των κοινοτικών κονδυλίων διευκόλυνε την τάση του υπερκαταναλωτισμού και της νοοτροπίας που επικρατούσε, καθώς και την σταδιακή αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων που τροφοδότησε τις εισαγωγές ξένων αγαθών και προϊόντων από το εξωτερικό προς την Ελλάδα.

2.3 Τα πρώτα χρόνια του ΠΑ.ΣΟ.Κ στην εξουσία

Όπως υπογραμμίζει ο Σταύρος Λυγερός, αυτό που διαπότιζε τη μεταπολιτευτική πολιτική σκηνή ήταν το ότι η εκάστοτε κυβέρνηση ήταν εγκλωβισμένη μεταξύ του πλέγματος των κρατικών μηχανισμών και του ανώτατου πολιτειακού θεσμού. Οι πιο σημαντικοί μηχανισμοί του κράτους ήταν έτσι δομημένοι ώστε να αναπαράγουν τη δομή εξουσίας, που επιβλήθηκε μεταπολεμικά κι επιβίωσε.

Εν συνεχεία, με τη νίκη των εκλογών του 1985, το ΠΑΣΟΚ καθιέρωσε την παρουσία του και στο ελληνικό κοινοβούλιο αλλά και στους κρατικούς μηχανισμούς, δημιουργώντας πια ένακαθεστώς κρατικής γραφειοκρατίας.

Όταν την εξουσία στη ΝΔ ανέλαβε ο Κώστας Μητσοτάκης το 1984, υπήρξαν σημαντικές τομές, κυρίως στο θέμα της ενδοκομματικής συμμετοχής. Η επιρροή που άσκησε το ΠΑΣΟΚ στην συντηρητική παράταξη ήταν εμφανής. Η ΝΔ καλούταν να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες, αφού υποστηριζόταν από το μικρομεσαίο κομμάτι της κοινωνίας, όπως ακριβώς και το ΠΑΣΟΚ.

Πολλοί θεωρούν πως αιτία για την αλλαγή και τον εκφυλισμό του ΠΑΣΟΚ ήταν το ότι δε λειτούργησε εντός του η εσωκομματική δημοκρατία και ότι το ίδιο εξελίχθηκε σε αρχηγικό κόμμα. Εντός του ΠΑΣΟΚ τα ιδεολογικοπολιτικά ρεύματα υποκαταστάθηκαν από φατρίες που σκοπό είχαν να ελέγξουν και να μοιράσουν την κρατική εξουσία, με αποτέλεσμα την κομματικοποίηση των κρατικών μηχανισμών και συνεπώς τον περιορισμό της πολιτικής αυτονομίας του κόμματος. Η αποτυχία του, έπειτα, στο να εφαρμόσει μια πολιτική εξυγίανσης, εκσυγχρονισμού και

¹⁰ Εθνικοί Λογαριασμοί 1970-1979

ανάπτυξης, οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες, ένας από τους οποίους ήταν η αποτυχία στο να εξυγιανθεί η ελληνική βιομηχανία κι έπειτα να πωληθεί σε ιδιώτες. Την αποτυχία αυτή ήρθε να αμβλύνει η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ, όπου η ελληνική βιομηχανία ήρθε αντιμέτωπη με έναν εντελώς άνισο ανταγωνισμό.

Με τη στήριξη δύο βασικών ρευμάτων, αυτό των ανερχόμενων μεσοστρωμάτων αλλά και των λαϊκών χαμηλόμισθων στρωμάτων, το ΠΑΣΟΚ κέρδισε τις εκλογές το 1985 και προχώρησε σε δημοσιονομική σταθεροποίηση μέχρι το 1987. Έπειτα, η πολιτική αυτή έλαβε τέλος για πολιτικούς λόγους. Με αφορμή το σκάνδαλο Κοσκωτά, άρχισαν διάφορες προσπάθειες που είχαν ως στόχο την αποχώρηση του Ανδρέα Παπανδρέου από την εξουσία. Σ' αυτό το πλαίσιο και ως απόρροια των πολιτικών εξελίξεων, ο Ανδρέας Παπανδρέου ακολούθησε μια πιο χαλαρή δημοσιονομική πολιτική.

2.4 Η κυβέρνηση συνασπισμού και η πολιτική στροφή της Νέας Δημοκρατίας

Στις εκλογές που ακολούθησαν το 1989, το ΠΑΣΟΚ έχασε την εξουσία και η ΝΔ βγήκε πρώτη σε ψήφους και σχημάτισε κυβέρνηση μαζί με τον Συνασπισμό της Αριστεράς, που απαρτιζόταν από το ΚΚΕ και την ΕΑΡ. Στόχος αυτής της συνεργασία ήταν το να οδηγήσουν τον Ανδρέα Παπανδρέου σε δίκη.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου παρ' όλα αυτά κατάφερε να επιστρέψει στον πολιτικό στίβο και να διατηρήσει την ενότητα του κόμματος του, καθώς πολλά στελέχη του ΠΑΣΟΚ προς το τέλος της δεκαετίας του 1980 είχαν αρχίσει να στρέφονται προς τον φιλελευθερισμό. Παράλληλα, η κυβέρνηση Μητσοτάκη εφήρμοσε σε μεγάλο βαθμό μια νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική, διατηρώντας και ενισχύοντας την νοοτροπία και την πολιτική των ρουσφετιών και των πελατειακών σχέσεων, στοχοποιώντας το Κοινωνικό Κράτος. Αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών ήταν η αντίδραση των συνδικάτων, που άνηκαν κατά βάσιν στο ΠΑΣΟΚ και στο ΚΚΕ, με τις απεργίες και τα συλλαλητήρια να αποκτούν μεγάλη δυναμική την περίοδο εκείνη.

Η οικονομική πολιτική του Κώστα Μητσοτάκη την περίοδο εκείνη ήρθε αντιμέτωπη με πολλές αντιδράσεις και εσωκομματικές διαφωνίες που τόνιζαν την αντικοινωνική διάσταση των πολιτικών ενεργειών της κυβέρνησης. Ο κομματικός μηχανισμός που ο ίδιος ο Κώστας Μητσοτάκης ανέπτυξε, άρχισε να αντιτίθεται στις πολιτικές της κυβέρνησης, καθώς αποτελούταν από μικρομεσαία στρώματα.

Έπειτα, η κυβέρνηση Μητσοτάκη δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που άσκησε. Όπως φαίνεται και στον παραπάνω πίνακα που παραθέσαμε για την εξέλιξη του δημόσιου χρέους, φαίνεται πως η κυβέρνηση Μητσοτάκη παρέλαβε το 1989 δημόσιο χρέος 65,7% και το 1993 το παρέδωσε στο 100,5%. Η πορεία, δηλαδή, του δημοσίου χρέους συνεχίστηκε ανοδικά, έχοντας τον ίδιο ρυθμό με την προηγούμενη οκταετία, χωρίς να μπορεί να δικαιολογηθεί από την κυβέρνηση Μητσοτάκη ως αναγκαία συνέπεια της χρηματοδότησης μιας φιλολαϊκής πολιτικής ή της ενίσχυσης του Κοινωνικού Κράτους.

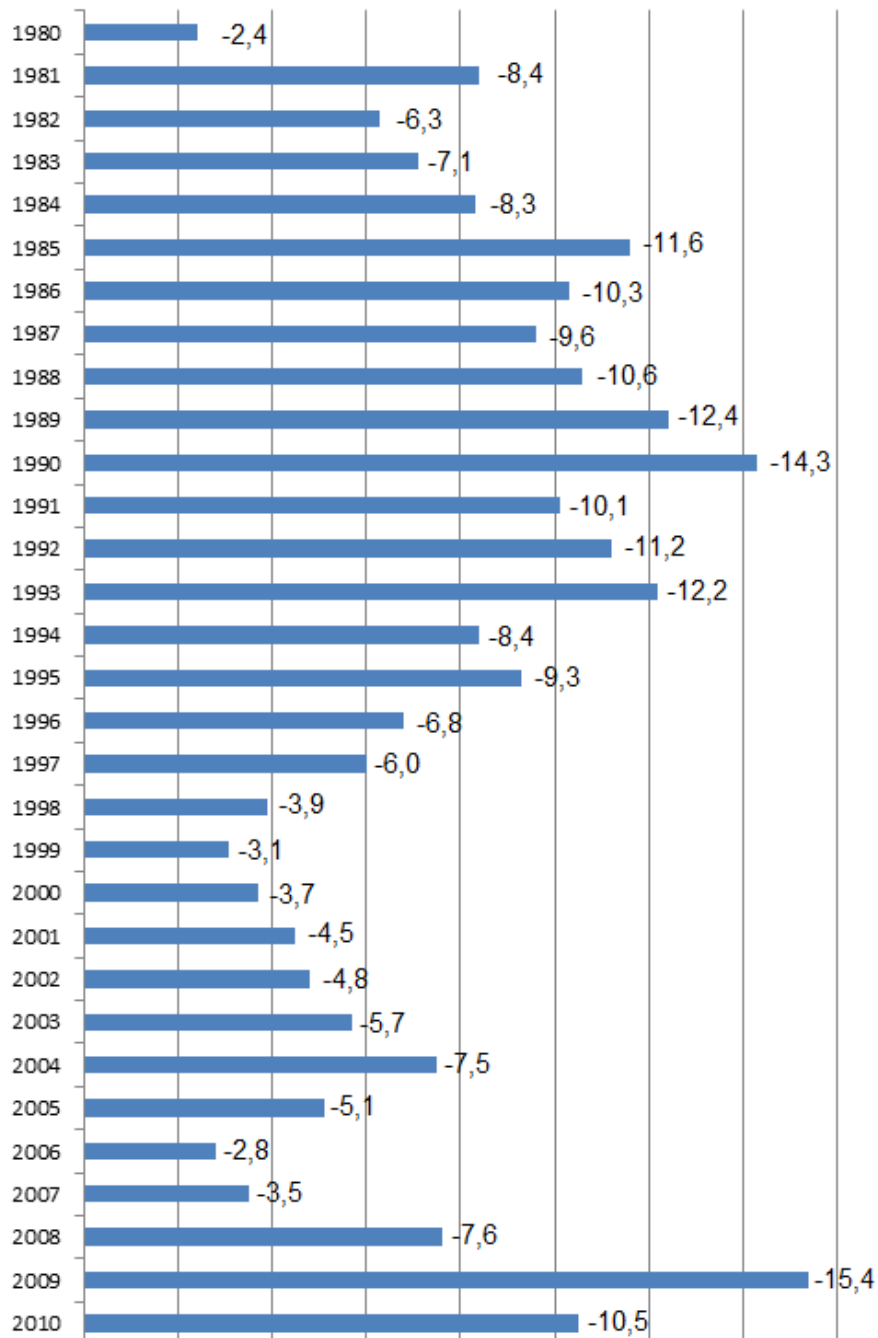
2.5 Η επιστροφή του ΠΑ.ΣΟ.Κ στην εξουσία και η σταδιακή αλλαγή ατζέντας

Ύστερα από την τριετία 1989-1992, το ΠΑΣΟΚ επιστρέφει στην εξουσία. Την περίοδο εκείνη, είχε ήδη συγκροτηθεί η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) και η Ελλάδα έπρεπε να πληροί τα κριτήρια για την ένταξη της στην Ευρωζώνη, δηλαδή να αρχίσει η διαδικασία της δημοσιονομικής εξυγίανσης για τη χώρα, σε μία περίοδο όπου η Ελλάδα βρισκόταν λίγο πριν τη χρεοκοπία. Έτσι, η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ παίρνοντας μέτρα για την περιστολή της σπατάλης στις δημόσιες δαπάνες και για την αύξηση των εσόδων κατάφερε να σταματήσει την ανοδική πορεία του δημοσίου χρέους. Έτσι το 1993 το χρέος από 100,5% του ΑΕΠ έπεσε οριακά στο 99,2 το 1995. Βέβαια, παρά την πρόοδο που υπήρξε στη μείωση του δημοσίου χρέους δεν πάρθηκαν δραστικά μέτρα για μια εξ' ολοκλήρου δημοσιονομική εξυγίανση καθώς οι υπουργοί του ΠΑΣΟΚ παρά την έκκληση του τότε υπουργού οικονομικών Αλέκου Παπαδόπουλου το 1994 για επανεξέταση των προϋπολογισμών από μηδενική βάση, επέλεξαν να εφαρμόσουν μία απλή προσαρμογή.

Στον πίνακα που παρατίθεται παρακάτω, καταγράφεται η εξέλιξη του δημοσιονομικού ελλείμματος την περίοδο 1980-2010.¹¹

¹¹ Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας ως ποσοστό % του ΑΕΠ

Με το θάνατο του Ανδρέα Παπανδρέου και την εκλογή του Κώστα Σημίτη στο ΠΑΣΟΚ το 1996 άλλαξε και η ταυτότητα της παράταξης, επηρεαζόμενη από το μοντέλο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Την περίοδο αυτή το ΠΑΣΟΚ άρχισε

να εκφράζει πολύ περισσότερο τα ανερχόμενα μεσοστρώματα και πολύ λιγότερο τα λαϊκά στρώματα, που εξέφραζε στο παρελθόν.

Κομβικό σημείο την περίοδο της διακυβέρνησης του ήταν η συνεργασίες με τον κόσμο των ΜΜΕ και του χρήματος, καθώς ο ίδιος σύναπτε συμφέρουσες για τα ΜΜΕ συμφωνίες με αντάλλαγμα την πολιτική στήριξη των δημοσιογράφων προς το πρόσωπό του. Με λίγα λόγια, τα εκφυλιστικά φαινόμενα όχι απλά δεν περιορίστηκαν, αλλά αμβλύθηκαν και καθιερώθηκαν την περίοδο της διακυβέρνησης του Κώστα Σημίτη. Σε αυτά τα φαινόμενα συμπεριλαμβάνεται και το σκάνδαλο του χρηματιστηρίου, όπου πρόκειται για μια μεταβίβαση χρημάτων από τα μικρομεσαία στρώματα προς μεγαλομετόχους και χρηματιστές.

Η κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη, παρά τις εξαγγελίες που έκανε, απέφυγε να εφαρμόσει βαθιές μεταρρυθμίσεις και προτίμησε να ακολουθήσει μια πολιτική διαχείρισης. Συγκεκριμένα, δεν προέβη σε καμία ενέργεια για τις κρατικές δαπάνες, που αποτελούν πηγή μαύρων εσόδων και συνεπώς οδηγούν σε πληθωριστικές πιέσεις, ούτε έλαβε κάποιο μέτρο για την εξυγίανση των ΔΕΚΟ ή κάποιου άλλου τομέα, αλλά προχώρησε στον εκσυγχρονισμό επιλεκτικών τομέων. Όσον αφορά το δημόσιο χρέος, ο Κώστας Σημίτης το παρέδωσε περίπου όσο το παρέλαβε, δηλαδή ελάχιστα χαμηλότερα από το 100% του ΑΕΠ, αν και στην μετέπειτα απογραφή του Γιώργου Αλογοσκούφη, φάνηκε να το παρέδωσε στο 108% του ΑΕΠ.

Αιτία για την αναβολή της διαδικασίας της εξυγίανσης από την κυβέρνηση Σημίτη, ήταν για άλλη μια φορά το πελατειακό δίκτυο που είχε στηθεί από το ίδιο το κόμμα του ΠΑΣΟΚ, το οποίο απαρτιζόταν από συνδικαλιστές της παράταξης του κόμματος, οι οποίοι φοβόντουσαν πως με τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις θα έχαναν τα κεκτημένα τους.

Το 2000 το ΠΑΣΟΚ του Κώστα Σημίτη ξανακέρδισε τις εκλογές με οριακή εκλογική νίκη και η Ελλάδα εντάχθηκε επισήμως στην Ευρωζώνη. Αμέσως, όμως, μετά και την ήττα στο ασφαλιστικό, η κυβέρνηση άρχισε να χάνει όλο και περισσότερο την νομιμοποίησή της, με αποτέλεσμα να τεθεί θέμα ηγεσίας εντός του ΠΑΣΟΚ. Να τονιστεί πως εντός της περιόδου της διακυβέρνησης του Κώστα Σημίτη η ανισοκατανομή του πλούτου πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις. Στη συνέχεια, ο ίδιος παρέδωσε την προεδρία του ΠΑΣΟΚ στον Γιώργο Παπανδρέου, χωρίς να προηγηθεί

καμία εσωκομματική διαδικασία, αποκλείοντας έτσι οποιονδήποτε είχε την πρόθεση να θέσει υποψηφιότητα.

2.6 Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ

Στο στρατόπεδο της Νέας Δημοκρατίας, έπειτα, συντελέστηκαν, επίσης, αλλαγές με την αντικατάσταση του Μιλτιάδη Έβερτ με τον Κώστα Καραμανλή στην αρχηγία του κόμματος. Ο Κώστας Καραμανλής πρόβαλε την Νέα Δημοκρατία όχι ως κεντροδεξιά παράταξη που μέχρι τότε θεωρούταν αλλά ως κόμμα του κοινωνικού κέντρου, προσπαθώντας να κερδίσει την στήριξη των μικρομεσαίων στρωμάτων. Με εξαγγελίες εναντίον της διαπλοκής και υπέρ της αναγκαιότητας ενός νέου ήθους και τρόπου διακυβέρνησης ο Κώστας Καραμανλής κέρδισε τις εκλογές τον Μάρτιο του 2004. Παρ' όλα αυτά, ο νέος πρωθυπουργός δεν προχώρησε στην υλοποίηση των προεκλογικών του δεσμεύσεων, επαναλαμβάνοντας τα ίδια πολιτικά λάθη.

Στο δημοσιονομικό κομμάτι, η πρώτη κίνηση της κυβέρνησης ήταν η απογραφή από τον τότε υπουργό οικονομικών Γιώργο Αλογοσκούφη πρώτον, για να ξεκινήσει η κυβέρνηση το έργο της, έχοντας γνώση των πραγματικών δεδομένων και δεύτερον, για να ελεγχθεί εάν τα κριτήρια με τα οποία η Ελλάδα εντάχθηκε στην Ευρωζώνη ήταν πραγματικά. Η απογραφή, λοιπόν, κατέληξε σε αναθεώρηση του ελλείμματος κατά 1,1% του ΑΕΠ και του χρέους κατά 8,0% του ΑΕΠ, αποδεικνύοντας πως η κυβέρνηση Σημίτη είχε υπερβεί κάθε όριο δημιουργικής λογιστικής για να ικανοποιεί τα κριτήρια του Μάαστριχ. Έπειτα, η Ελλάδα μπήκε σε επιτήρηση μέχρι το 2007.

Η κυβέρνηση Καραμανλή εξήγγειλε πως θα ακολουθήσει μια πολιτική σταδιακής αποκατάστασης των δημοσιονομικών ισορροπιών και επανίδρυσης του κράτους, όμως, δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα, διατηρώντας κι ενισχύοντας τις παθογένειες που παρέλαβε από τις προηγούμενες κυβερνήσεις. Έπειτα, το 2007 η κυβέρνηση έρχεται αντιμέτωπη με ένα κύμα διαδηλώσεων λόγω της ρύθμισης που έφερε για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων. Το γεγονός αυτό ήρθε να συμπληρώσει το σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων, το οποίο έπληξε κυρίως τα ασφαλιστικά ταμεία. Η κυβέρνηση μετά από αυτά τα γεγονότα έχασε κάθε νομιμοποίηση, ενώ συνέχισε την ίδια πολιτική πορεία, αρνούμενη να ερευνήσει το σκάνδαλο και να πει την αλήθεια στον ελληνικό λαό.

Παρά τους λανθασμένους χειρισμούς της κυβέρνησης, ο ελληνικός λαός της έδωσε άλλη μία ευκαιρία με την ψήφο του στις πρόωρες εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007 σε μία περίοδο που οι πυρκαγιές που είχαν ξεσπάσει στην Πελοπόννησο ανέδειξαν την έλλειψη ενός οργανωμένου κρατικού μηχανισμού. Για άλλη μια φορά, η κυβέρνηση Καραμανλή έχασε την ευκαιρία να διαχειριστεί την δύσκολη κατάσταση που επικρατούσε και συνέχισε την ίδια τακτική.

Το 2008 η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας έρχεται αντιμέτωπη με το ξέσπασμα του σκανδάλου του Βατοπεδίου, που την απονομιμοποίησε στα μάτια του ελληνικού λαού ακόμα περισσότερο. Αυτή την κατάσταση ήρθε να εκμεταλλευτεί το ΠΑΣΟΚ και ο Γιώργος Παπανδρέου, που αρνήθηκε να στηρίξει τον Κάρλο Παπούλια ως Πρόεδρο της Δημοκρατίας, οδεύοντας την χώρα σε πρόωρες εκλογές, οι οποίες προκηρύχθηκαν από τον Κώστα Καραμανλή τον Οκτώβριο του 2009. Στις εκλογές αυτές το ΠΑΣΟΚ αναδείχθηκε πρώτο κόμμα με δέκα μονάδες διαφορά.

Στο δημοσιονομικό κομμάτι, το δημόσιο χρέος στο τέλος του 2009 ήταν 113,4% του ΑΕΠ και η κυβέρνηση δεχόταν ήδη από τις αρχές του 2009 πιέσεις από την Κομισιόν για μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και για λήψη μέτρων λιτότητας την άνοιξη του 2009.

2.7 Η διαφθορά και ο ανορθολογισμός ως βασικές αιτίες της κρίσης

Σε επόμενο κεφάλαιο του, ο Σταύρος Λυγερός παραθέτει τις πτυχές του κλεπτοκρατικού, σπάταλου, ανορθολογικού και παρασιτικού μοντέλου που δημιούργησαν οι κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης στην Ελλάδα. Υπογραμμίζει, ακόμα, την τριγωνική σχέση που υπάρχει μεταξύ των οικονομικών παραγόντων, των πολιτικών και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Συγκεκριμένα, οι οικονομικοί παράγοντες ζητούν απ' το εκάστοτε κυβερνών κόμμα να δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για το μεγάλο κεφάλαιο και οι ίδιοι το ανταμείβουν με μεγάλα χρηματικά ποσά, που δεν καταγράφονται σε κανέναν προϋπολογισμό. Έπειτα, το πολιτικό κατεστημένο παρέχει διάφορα προνόμια στον κόσμο της δημοσιογραφίας, με αντάλλαγμα την διαμόρφωση μιας καλής εικόνας του εκάστοτε κυβερνώντος από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Βασικός υπεύθυνος της έξαρσης και της καθιέρωσης αυτού του φαινομένου ήταν ο Κώστας Σημίτης, χωρίς φυσικά οι κυβερνώντες των προηγούμενων χρόνων να είναι άμοιροι ευθυνών. Ο Κώστας Καραμανλής, μπορεί να ενεπλάκη εν τέλει στο σύστημα της διαπλοκής αλλά στην αρχή της διακυβέρνησης του προσπάθησε να αντιμετωπίσει το ζήτημα, φέρνοντας προς ψήφιση το νομοθέτημα περί βασικού μετόχου, το οποίο απαγορεύει σε όσους κατέχουν μεγάλο μέρος μετοχών στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης να κατέχουν μεγάλο ποσοστό μετοχών σε εταιρίες κατασκευής δημοσίων έργων ή σε εταιρίες που παρέχουν προμήθειες στο δημόσιο.

Το σύστημα της διαφθοράς παρ' όλα αυτά δεν περιορίζεται εκεί. Καταγράφηκαν διάφορα φαινόμενα που έβλαψαν τόσο το δημοσιονομικό όσο και το αξιακό σύστημα της Ελλάδας, χωρίς να υπάρξει κανενός είδους ποινή για όσους ενεπλάκησαν. Τα παραδείγματα είναι ποίκιλα. Μερικά απ' αυτά είναι τα χρήματα για συντάξεις, από τα ασφαλιστικά ταμεία, ανθρώπων που δεν είναι πια στη ζωή, τα οποία εισπράττονταν από τους συγγενείς τους, τα προνοιακά επιδόματα σε δήθεν αναξιοπαθούντες, οι αναπηρικές συντάξεις σε υγιείς πολίτες, τα επιδόματα σε αγρότες για καλλιέργειες που δεν είχαν στην κατοχή τους και για ζημιές που δεν υφίσταντο, τα μέτρα υπέρ των φτωχών που ευνοούσαν ανώτερα στρώματα και άλλα πολλά παρόμοια φαινόμενα με πρωταγωνιστή τον χώρο της υγείας.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης διαμόρφωσαν μία υπερκαταναλωτική νοοτροπία στην κοινωνία, έναν νεοπλουτίστικο και ξιπασμένο τρόπο ζωής και μια χαλαρή αντίληψη για το πολιτικό ήθος. Όλα αυτά συνέβαλαν στην υποβάθμιση των κομμάτων και έτσι στην χαλάρωση της κομματικοποίησης του κράτους, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την υποχώρηση της διαφθοράς.

Μία άλλη πτυχή αυτού του συστήματος της διαπλοκής είναι οι τοπικές εξουσίες, οι οποίες γίνονται υπόθεση πολλών υποψηφίων και πολλών εργολάβων και προμηθευτών, μαζί με την εμπλοκή τοπικών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και επιχειρηματιών. Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν συγκροτήσει τον δικό τους εκλογικό μηχανισμό και το δικό τους πελατειακό δίκτυο, που τις περισσότερες φορές είναι ανεξάρτητο από το κομματικό σύστημα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι παράγοντες αυτοί να εισπράττουν πολύ περισσότερα χρήματα από αυτά που προβλέπονται για τις ανάγκες ενός δήμου ή μιας περιφέρειας, εισπράττοντας τα με την μορφή μαύρου χρήματος.

Το σύστημα διαφθοράς, τέλος, φαίνεται πως διαπερνάει κι όλες τις εξουσίες. Στην Ελλάδα, ο κλάδος των δικαστών λειτουργεί, επίσης, ως φορέας συγκάλυψης του συστήματος εξουσίας καθώς ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από την εκάστοτε κυβέρνηση. Όλο αυτό το σύστημα συνέβαλλε καθοριστικά στην εμφάνιση της ελληνικής κρίσης και στην ενίσχυση της κοινωνικής αναταραχής.

2.8 Το κοινωνικό συμβόλαιο

Επιπροσθέτως, ο Σταύρος Λυγερός καταθέτει πως η εμφάνιση της κρίσης οδήγησε στην πτώση του κλεπτοκρατικού και σπάταλου μοντέλου και πως μαζί με αυτό κατέρρευσε και το κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ της άρχουσας τάξης και των μικρομεσαίων στρωμάτων. Αυτό συνέβη διότι με την εκδήλωση της κρίσης το δημόσιο δεν είχε πια την δυνατότητα να δανείζεται για να συντηρεί αυτό το ανορθολογικό σύστημα που είχε συγκροτηθεί.

Παρακάτω υπογραμμίζει πως πολλές φορές η κυβέρνηση για να μεταθέσει τις ευθύνες της αλλού και να εφαρμόσει νεοφιλελεύθερες πολιτικές, δήλωνε πως η εξυγίανση του δημοσίου τομέα δεν πραγματοποιείται λόγω των ενεργειών των συνδικαλιστών ή λόγω της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Τα πραγματικά προβλήματα του δημοσίου παρ' όλα αυτά δεν βρίσκονται εκεί αλλά διαπιστώνονται σε άλλες πτυχές του, όπως για παράδειγμα στην έλλειψη ουσιαστικής και αξιόπιστης αξιολόγησης των δημοσίων υπαλλήλων ή στα προβλήματα που δημιουργούν οι εξετάσεις του ΑΣΕΠ, όπως η ανικανότητα αξιολόγησης των ποιοτικών κριτηρίων των υποψηφίων.

Οι συνδικαλιστές είτε στις πόλεις, είτε στην ύπαιθρο, πολλές φορές αν και τα αιτήματά τους ήταν δίκαια και σωστά, έχαναν το μέτρο με τις ενέργειες τους, στρέφοντας αρκετές φορές τους πολίτες εναντίον τους. Με τις, δίχως σοβαρής αιτίας, καταλήψεις δημοσίων κτιρίων ή με το κλείσιμο μεγάλων εθνικών οδών, από τους αγρότες, τα δίκαια αιτήματα τους χάνονταν στις ακραίες πρακτικές τους, οι οποίες πολλές φορές δεν συμβάδιζαν με την σοβαρότητα των αιτημάτων. Επιπρόσθετα, ο Σταύρος Λυγερός αναφέρει πως εκτός από την ελληνική βιομηχανία, η αγροτική παραγωγή είναι ένα ακόμα κομμάτι της ελληνικής οικονομίας που υποβαθμίστηκε αρκετά από τον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό.

2.9 Η οικονομία της Ελλάδας μετά την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο παρακάτω πίνακας παρατίθεται για να δείξει τη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Στον πίνακα καταγράφεται η συμμετοχή των τομέων παραγωγής ως ποσοστό % στον σχηματισμό του ΑΕΠ. ¹²

ΕΤΗ	1970	1990	2003
ΤΟΜΕΙΣ			
Πρωτογενής	17,8	11,0	7,0
Δευτερογενής (μεταποίηση)	30,1 (9,8)	30,4 (9,4)	23,0 (8,6)
Τριτογενής	52,1	58,6	70,0
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0

Η μείωση στο μερίδιο της μεταποίησης του ΑΕΠ σχετίζεται με το ότι περιορίστηκε η συμμετοχή των παραδοσιακών κλάδων, όπως αυτός της κλωστοϋφαντουργίας, χωρίς το γεγονός αυτό να αντισταθμιστεί με την ανάπτυξη άλλων τομέων μεταποίησης. Ακόμη, ακολούθησε και ο περιορισμός των δερμάτινων ειδών, των επίπλων και των ποτών, οδηγώντας την Ελλάδα σταδιακά στην αποβιομηχανοποίηση, χωρίς να έχει ουσιαστικά προλάβει να ολοκληρώσει την βιομηχανοποίηση, με τον τομέα της μεταποίησης να μην έχει υπερβεί ποτέ το 30% του ΑΕΠ και τον τομέα της βιομηχανίας να είναι πολύ πίσω συγκριτικά με την υπόλοιπη Ευρώπη.

Εν τω μεταξύ, η συμβολή του αγροτικού κλάδου στη διαμόρφωση του ΑΕΠ μειώθηκε στο 7% και το εμπορικό ισοζύγιο χειροτέρευσε με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με το έλλειμμα του αγροτικού εμπορικού ισοζυγίου να ξεπερνάει το 2,1 δις ευρώ το 2004. Τα ελλείμματα είναι κατά βάση αποτέλεσμα της εισαγωγής ζωοκομικών προϊόντων ύστερα από την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ. Ο λόγος εξαγωγών αγροτικών προϊόντων προς εισαγωγές αγροτικών προϊόντων μειώθηκε δραστικά από 1,20 το 1980 και 0,88 το 1982 σε 0,50 το 2004. ¹³

Τα αρνητικά αποτελέσματα που επέφεραν αυτές οι τακτικές, αντισταθμίστηκαν με παροχές κοινοτικών κονδυλίων, επιδοτήσεις στους Έλληνες αγρότες και ευνοϊκή

¹² Πηγή πίνακα: Τράπεζα της Ελλάδος

¹³ Στοιχεία από το βιβλίο του Κώστα Μελά "Η σασισμένη Ευρώπη", εκδόσεις Εξάντας, 2009

πολιτική για τους μισθούς των μικρομεσαίων στρωμάτων, που ξεκίνησε ο Ανδρέας Παπανδρέου το 1980.

Παρακάτω παρατίθεται ένας πίνακας με τις καθαρές μεταβιβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα μέχρι και το 2005. Βάσει της συμφωνίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις 17 Δεκεμβρίου του 2005, η Ελλάδα θα εισπράξει από τα Διαρθρωτικά Ταμεία και το Ταμείο Συνοχής 20,1 δις ευρώ για να εφαρμόσει το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, γνωστό και ως ΕΣΠΑ.¹⁴

ΕΤΟΣ	Καθαρές μεταβιβάσεις ως ποσοστό % του ΑΕΠ	Δις ευρώ (ECU πριν από το 1999)
1981	0,40	0,14
1982	1,60	0,60
1983	2,20	0,97
1984	1,80	1,01
1985	2,70	1,31
1986	3,30	1,27
1987	3,90	1,54
1988	2,80	1,49
1989	3,20	2,00
1990	3,60	2,35
1991	3,70	2,69
1992	4,30	3,31
1993	5,00	3,93
1994	4,60	3,87
1995	4,00	3,60
1996	4,70	4,67
1997	3,90	4,20
1998	3,80	4,15
1999	5,00	5,66

¹⁴ Δ ΚΠΣ 2007-2013

2000	3,80	4,61
2001	3,80	4,03
2002	3,60	3,88
2003	2,00	3,06
2004	2,40	3,98
2005	2,40	4,28

Τονίζεται πως τα κοινοτικά κονδύλια και οι κοινοτικές επιδοτήσεις που δόθηκαν στους αγρότες, δεν χρησιμοποιήθηκαν για να αναδιαρθρωθεί παραγωγικά η οικονομία, κυρίως λόγω της μεγάλης ανάγκης των μικρομεσαίων στρωμάτων για κατανάλωση.

Τα χρόνια που ακολούθησαν, η ελληνική οικονομία ήταν σε πολύ άσχημη κατάσταση, φτάνοντας το 1993-1994 τα όρια της χρεοκοπίας. Τη δεκαετία του 2000, με τις δαπάνες για τα ολυμπιακά έργα, τα δημόσια οικονομικά έφτασαν σε ακόμα πιο άσχημη κατάσταση, την οποία ήρθε να επιδεινώσει η διεθνής οικονομική κρίση.

2.10 Άλλες πτυχές της επιδείνωσης της ελληνικής οικονομίας

Μία άλλη πτυχή της ελληνικής οικονομίας ήταν η κακή διαχείριση, η διαφθορά και η διαπλοκή που επικρατούσε στις Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμούς (ΔΕΚΟ), που είχαν ως αποτέλεσμα να υπάρχει αναντίστοιχα μεγάλος, με τις ανάγκες των ΔΕΚΟ, αριθμός υπαλλήλων. Επίσης, οι ίδιες υφίσταντο μία διαρκής πίεση από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες για όλο και μεγαλύτερα προνόμια για τους εργαζομένους, ενώ οι παροχές των ΔΕΚΟ σε πολλές περιπτώσεις ήταν πολύ χαμηλής ποιότητας. Όλα αυτά τα φαινόμενα είχαν ως αποτέλεσμα να μειώνεται η οικονομική απόδοση των Δημόσιων Επιχειρήσεων και Οργανισμών.

Τα ελλείμματα που δημιουργούνταν, καλύπτονταν από το κράτος, με αποτέλεσμα η κατάσταση των δημοσίων οικονομικών να δυσχεραίνει, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αυτός είναι ο βασικός λόγος του δημόσιου ελλείμματος. Η ζημιά των 52 πιο σημαντικών ΔΕΚΟ για το έτος 2009 ανήλθε σε 1.735,01 εκατ. ευρώ (0,73% του ΑΕΠ), ενώ το 2010 υπολογίζεται πως θα ανέλθει σε 1.442,95 εκατ. ευρώ (0,62% του

ΑΕΠ). Το κόστος μισθοδοσίας στις ίδιες 52 ΔΕΚΟ ήταν 1.318,82 εκατ. ευρώ το 2009 και υπολογίζεται ότι θα ανέλθει σε 1.100,91 εκατ. ευρώ το 2010. Μειώθηκε, δηλαδή, κατά 217,91 εκατ. ευρώ ή 16,52%.¹⁵

Το μεγάλο δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας δεν είναι πρόβλημα αποκλειστικά της δυσαναλογίας εσόδων και δαπανών αλλά κυρίως πρόβλημα του κλεπτοκρατικού συστήματος, το οποίο απορροφά μεγάλο μέρος των δημοσίων δαπανών. Γι' αυτό κι επείγει μία επανεξέταση των συνολικών δαπανών από την αρχή παράλληλα με την ανασυγκρότηση του δημόσιου τομέα.

16

Το πρόβλημα βέβαια, δεν εντοπίζεται μόνο στις δαπάνες αλλά και στα δημόσια έσοδα, που στην Ελλάδα συγκριτικά με τον μέσο όρο των εσόδων της Ευρωζώνης για την περίοδο 1996-2008 ήταν περίπου 5,3 ποσοστιαίες μονάδες ετησίως. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της μεγάλης φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας, κυρίως λόγω των μεγάλων φόρων που έχουν υποβληθεί στους μισθωτούς και στα μικρομεσαία στρώματα. Οι ίδιοι φοροδιαφεύγουν κυρίως λόγω μιας γενικευμένης αίσθησης ανοχής στη φοροδιαφυγή

¹⁵ Πηγή: Στοιχεία Κρατικού Προϋπολογισμού 2011

¹⁶ Πηγή: OECD Economic Outlook

από τον κρατικό μηχανισμό. Έπειτα, οι επιχειρήσεις αναγκάζονται κι οι ίδιες να καταφύγουν στη φοροδιαφυγή λόγω του αθέμιτου ανταγωνισμού που δημιουργείται.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Διεθνών Οργανισμών, η παραοικονομία στην Ελλάδα κυμαίνεται στο 30% του ΑΕΠ με τη φοροδιαφυγή να υπερβαίνει τα 30 δις ευρώ. Οι αυτοαπασχολούμενοι που είναι περίπου 1.340.000, δήλωσαν το 2007 εισοδήματα ύψους 13,9 δις ευρώ, ενώ οι μισθωτοί, 2.000.000 ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, 562.000 ασφαλισμένοι στο δημόσιο, 360.000 ασφαλισμένοι σε άλλα ταμεία και 2.300.000 συνταξιούχοι δήλωσαν εισοδήματα 64,2 δις ευρώ.

Έπειτα, σύμφωνα με στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων, κατατέθηκαν 5.530.000 δηλώσεις εισοδήματος φυσικών προσώπων. Από αυτές, περίπου 3.009.000 φορολογούμενοι δήλωσαν εισόδημα μέχρι 12.000 ευρώ και κατέλαβαν κατά μέσο όρο φόρο κατ' έτος 11 ευρώ. Περίπου 1.830.000 φορολογούμενοι δήλωσαν εισόδημα 12.000-30.000 ευρώ και κατέλαβαν κατά μέσο όρο φόρο 1.140 ευρώ. Περίπου 632.000 φορολογούμενοι δήλωσαν εισόδημα 30.000-75.000 ευρώ και κατέλαβαν κατά μέσο όρο φόρο 6.650 ευρώ. Τέλος, 59.000 φορολογούμενοι δήλωσαν εισόδημα πάνω από 75.000 ευρώ και κατέλαβαν κατά μέσο όρο φόρο περίπου 34.000 ευρώ.

Για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα και το φορολογικό σύστημα να λειτουργεί ως μέσο ανάπτυξης, ο Σταύρος Λυγερός υπογραμμίζει πως πρέπει να χρησιμοποιηθούν νέα πολιτικά εργαλεία για την πάταξη του φαινομένου κι έπειτα να επανεξεταστούν από την αρχή όλοι οι φόροι και οι φοροαπαλλαγές.

2.11 Η έλλειψη αναπτυξιακής προοπτικής στην ελληνική οικονομία

Σε ότι αφορά την πραγματική οικονομία, η κατάσταση γίνεται όλο και πιο δύσκολη με την εγχώρια πρωτογενή και δευτερογενή παραγωγή να γίνεται όλο και πιο αδύναμη, με συνέπεια την μείωση των εξαγωγών και της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων. Παράλληλα, οι εισαγωγές προς την Ελλάδα αυξάνονται ποιοτικά και ποσοτικά. Η ευημερία, λοιπόν, της περιόδου εκείνης οφείλεται αποκλειστικά στη λήψη φθηνών δανείων από πολλά νοικοκυριά, που οδηγούσε στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης. Στον παρακάτω πίνακα, παρατίθενται στοιχεία

σχετικά με τα δάνεια και τις καταθέσεις από και προς τις ελληνικές τράπεζες, σε ποσά των εκατομμυρίων ευρώ.¹⁷

	ΔΑΝΕΙΑ ΣΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΔΑΝΕΙΑ ΣΕ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΑΝΕΙΩΝ		ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ
31-12-2001	47.679 (67,0%)	23.504 (33,0%)	71.183 (100%)		113.823
31-12-2005	71.283 (52,0%)	65.698 (48,0%)	136.981 (100%)		154.245
31-12-2010	139.305 (54,2%)	117.823 (45,8%)	257.127 (100%)		211.470

Επιπρόσθετα, όταν η ντόπια παραγωγή δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει πια στα καταναλωτικά πρότυπα που είχαν επιβληθεί στην Ελλάδα, η ζήτηση επέβαλε την αύξηση των εισαγωγών. Το αποτέλεσμα ήταν να αυξηθεί το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου και ευρύτερα το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Στην Ελλάδα ο δανεισμός σηματοδοτούσε τη χρεοκοπία της χώρας με ευθύνη των κυβερνώντων, καθώς χρησιμοποιήθηκε για να τροφοδοτήσει καταναλωτικές δαπάνες και όχι επενδύσεις. Η παραγωγή νέου πλούτου δεν κατέστη δυνατή, κυρίως, λόγω της κακής διαχείρισης των πόρων κι όχι λόγω αυτών καθαυτών των μεγάλων ελλειμμάτων.

Ενώ η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση, οι ελληνικές τράπεζες έβγαζαν πολύ μεγάλα κέρδη. Αυτά τα κέρδη πήγαζαν, αρχικά, από τις συναλλαγές και έπειτα, από την μεγάλη διαφορά μεταξύ επιτοκίου καταθέσεων και επιτοκίου χορηγήσεων. Επιπρόσθετα, το ελληνικό πιστωτικό σύστημα δεν αποτελούσε ακόμα μοχλό ανάπτυξης.

Ήταν σαφές πως η ελληνική οικονομία βρισκόταν ολοένα και σε χειρότερη κατάσταση, με τα ελλείμματα να παραμένουν για χρόνια, χωρίς να συνδέονται με την

¹⁷ Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

υλοποίηση παραγωγικών επενδύσεων. Στους παρακάτω πίνακες γίνεται μία απεικόνιση της εξέλιξης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ευρωζώνης, των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και του ισοζυγίου μεταξύ τους (σε εκατ. ευρώ).¹⁸¹⁹

Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό % του ΑΕΠ

	1992- 1996	1997- 2001	2002- 2006	2007	2008	2009
Βέλγιο	4,3	4,5	4,5	3,8	0,2	0,6
Γερμανία	-1,1	-0,8	4,2	7,9	6,6	3,4
Ιρλανδία	2,5	0,5	-1,4	-5,3	-5,1	-1,8
Ελλάδα	-0,5	-6,7	-11,8	-14,7	-13,8	-11,5
Ισπανία	-1,4	-2,4	-6,0	-10,0	-9,5	-6,9
Γαλλία	0,5	1,9	-0,6	-2,3	-3,3	-4,3
Ιταλία	1,0	1,2	-1,0	-1,8	-3,0	-2,6
Κύπρος	-	-4,3	-4,8	-12,0	-18,0	-11,6
Λουξεμβούργο	12,8	10,0	10,4	9,7	5,5	9,4
Μάλτα	-	-6,4	-4,9	-7,0	-5,6	-3,2
Ολλανδία	4,6	4,8	7,5	4,2	5,7	5,0
Αυστρία	-2,5	-1,4	2,4	3,4	3,6	1,5
Πορτογαλία	-5,4	-8,7	-8,6	-9,8	-10,2	-10,2
Σλοβενία	2,5	-1,8	-1,4	-4,5	-6,1	-0,8
Σλοβακία	-	-6,4	-7,3	-5,1	-6,8	-5,8
Φινλανδία	0,7	7,2	5,9	4,0	2,6	1,1
Ευρωζώνη	0,2	0,4	0,5	0,4	-0,8	-0,7

¹⁸ Πηγή πρώτου πίνακα: EUROSTAT

¹⁹ Πηγή δεύτερου πίνακα: Τράπεζα της Ελλάδος

Σύγκριση άμεσων ελληνικών επενδύσεων στο εξωτερικό και άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα (ποσά σε εκατ. ευρώ)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ελληνικές επενδύσεις στο εξωτερικό	2.319	688	696	41	489	1.180	3.322	3.900
Ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα	1.203	1.776	53	586	1.088	501	4.275	1.401
Ισοζύγιο	-1.116	1.088	-634	545	600	-679	953	-2.499

Η Ελλάδα είναι η τελευταία χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μία από τις τελευταίες χώρες σε παγκόσμιο επίπεδο όσον αφορά το μέγεθος των επενδύσεων από το εξωτερικό. Ακόμα, όμως, και οι λίγες αυτές επενδύσεις δεν έγιναν για την δημιουργία νέων επιχειρήσεων αλλά για την αγορά των ήδη υπαρχόντων. Έπειτα, ούτε από το εσωτερικό έγιναν σημαντικές επενδύσεις.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, στην Ελλάδα η κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος έχει ως εξής²⁰:

ΟΜΑΔΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ
10%	26,87%
10%	15,41%
30%	32,16%
20%	14,30%
30%	11,26%

Συμπερασματικά, το 42,28% του διαθέσιμου εισοδήματος κατέχεται από το πλουσιότερο 20% του ελληνικού πληθυσμού. Από αυτούς το 10% κατέχει υψηλότερο εισόδημα από το φτωχότερο 50%, δηλαδή 26,87% έναντι 25,56%. Περίπου τα δύο εκατομμύρια άτομα που ανήκουν στο 20% του ελληνικού πληθυσμού με το μεγαλύτερο εισόδημα είναι αυτά που ανταπεξέρχονται στις καταναλωτικές ανάγκες

²⁰ Πηγή πίνακα: ΕΣΥΕ, ΕΚΚΕ (Καθημερινή, 19-12-2004)

που επιβάλλει η σύγχρονη τάση της κοινωνίας, ενώ το 30% με το χαμηλότερο εισόδημα ζει σε πολύ δύσκολες συνθήκες. Βέβαια, τα στοιχεία αυτά δεν λαμβάνουν υπόψιν τον παράγοντα της φοροδιαφυγής, που αλλάζει αρκετά τα δεδομένα.

Έπειτα, είναι σημαντικό να αναφερθεί και η εξέλιξη του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας, δηλαδή ο βαθμός παραγωγικότητας τα τελευταία είκοσι χρόνια. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την περίοδο 1981 έως 2001 το πραγματικό μοναδιαίο κόστος μειώθηκε κατά 0,6%, το 2002 σημείωσε αύξηση κατά 2,1%, το 2003 μειώθηκε κατά 2,2%, το 2004 αυξήθηκε κατά 0,6% και το 2005 δεν μεταβλήθηκε καθόλου. Το 2005 το μοναδιαίο κόστος εργασίας είναι μειωμένο κατά 0,1% συγκριτικά με το 1981.

Μετά το 1993, το ύψος του δημοσίου χρέους ήταν ανησυχητικά υψηλό κι όπως δείχνουν τα επίσημα στοιχεία, ένα από τα μέτρα που ελήφθησαν ήταν το να καταβάλλεται περίπου το ένα τέταρτο των κάθε είδους φορολογικών εσόδων για την εξυπηρέτηση του. Οι κυβερνήσεις είχαν ταυτίσει, έπειτα, τα αναπτυξιακά κίνητρα με τις επιδοτήσεις. Ακόμα και στον καιρό της κρίσης, η ανάπτυξη είχε συνδεθεί με το ΕΣΠΑ, ενώ για πολλά χρόνια ο όγκος των πραγματικών επενδύσεων ήταν ελάχιστος.

Οι επενδυτές που ενδιαφέρονταν για την αξιοποίηση των πολλών πλεονεκτημάτων της χώρας, όπως ο τουρισμός, ο ορυκτός πλούτος, που πολλές μελέτες λένε πως υπάρχει στη βόρεια Ελλάδα, ή όπως η υψηλή ποιότητα αγροτικών προϊόντων, περίμεναν πολύ πιο σοβαρή λήψη μέτρων για να επενδύσουν, όπως την κατάργηση των πολλών αντικινήτρων ή την διαμόρφωση σταθερών κανόνων σε όλα τα επίπεδα. Κυρίως, όμως, ανέμεναν την επεξεργασία μιας στρατηγικής για το είδος της ανάπτυξης που αρμόζει στην Ελλάδα, σε ένα πλαίσιο παγκοσμιοποίησης. Αυτό, πρακτικά σημαίνει πως θα έπρεπε να βρεθούν καινοτόμες ιδέες και καινούργια πολιτικά και επιχειρησιακά εργαλεία.

2.12 Παράμετροι οικονομικής και κοινωνικής δυναμικής μετά το 1990

Σημαντικό είναι, ακόμη, να αναφερθεί η χωρίς προηγούμενο μεταφορά πλούτου από τα μικρομεσαία στρώματα στους μεγαλομετόχους και τα διευθυντικά στελέχη εισηγμένων εταιριών και στους επαγγελματίες της κεφαλαιαγοράς που έγινε το 1999 έως το 2001 με το σκάνδαλο του χρηματιστηρίου. Το γεγονός της αγοράς μετοχών

από μικροεπενδυτές, με την άνοδο του χρηματιστηρίου, έκανε το ΠΑΣΟΚ να το παρουσιάσει ως δικό του έργο μέχρι αυτή η φούσκα να σκάσει επί κυβέρνηση Σημίτη. Την περίοδο εκείνη οι μικροεπενδυτές έβλεπαν τις οικονομίες τους να χάνονται. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ έχει βαρύτερες ευθύνες για το σκάνδαλο αυτό, καθώς είχε χρέος να προστατέψει τους πολίτες και να τους προειδοποιήσει για το τι πρόκειται να συμβεί.

Άλλη μία παθογένεια στην ιστορία του πολιτικού συστήματος, πριν την εκδήλωση της κρίσης είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Εξ' αρχής, η διοργάνωση των αγώνων ήταν ένα τεράστιο εγχείρημα, το οποίο από τη μία ενίσχυε την αυτοπεποίθηση των Ελλήνων αλλά από την άλλη επιβάρυνε πολύ το δημόσιο χρέος, το οποίο αυξήθηκε κατά 35-40 δις. Τελικώς, όπως αποδείχτηκε, οι Ολυμπιακοί Αγώνες κόστισαν πολύ και πρόσφεραν ελάχιστα, καθώς ακόμα κι αυτή η θετική δημοσιότητα που υπήρξε για την Ελλάδα, δεν αξιοποιήθηκε όπως θα έπρεπε για να ενισχύσει τον τουρισμό της χώρας.

Μία ακόμη παράμετρος της οικονομικής και κοινωνικής δυναμικής μετά το 1990 είναι η παράνομη μετανάστευση. Είναι γεγονός πως η παράνομη μετανάστευση, όταν γίνεται υπό συνθήκες αυξημένης ανεργίας απειλεί τις κοινωνικές ισορροπίες. Αυτό επιβεβαιώθηκε και στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία αν και για τους μετανάστες αποτελεί ένα πέρασμα προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες, λόγω της ευρωπαϊκής και της ελληνικής νομοθεσίας, είναι τελικώς η χώρα που καταλήγουν. Το πρόβλημα αυτό, όχι μόνο δεν δίνει κάποια σοβαρή λύση στο οικονομικό τέλμα που επικρατεί στις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες βρίσκουν στα πρόσωπα των μεταναστών φτηνό εργατικό δυναμικό αλλά τροφοδοτεί και τον ακροδεξιό πολιτικό χώρο.

Τέλος, η οικονομική κρίση ήρθε να εντείνει μία ήδη δύσκολη κατάσταση. Οι παράνομοι μετανάστες δύσκολα πια βρίσκουν δουλειά με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι να οδηγούνται στην εγκληματικότητα. Ακόμη, όσοι από αυτούς καταφέρουν να βρουν μία δουλειά έρχονται αντιμέτωποι με συνθήκες φθηνής μαύρης εργασίας, η οποία στέρησε πολύτιμους πόρους από τα ασφαλιστικά ταμεία και συνέβαλε στην όξυνση της κρίσης.

2.13 Ο πρόδρομος Δεκέμβρης

Το περιστατικό που συνέβη στην Ελλάδα στις 6 Δεκέμβρη του 2008, με την δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από αστυνομικό, λειτούργησε σαν καταλύτης για να εκδηλωθεί μία δυναμική που μέχρι τότε υπέφωσκε. Η πολυήμερη εκείνη εξέγερση με πρωταγωνιστή τη νεολαία ήταν ένα πρόδρομο φαινόμενο της κρίσης, που τροφοδοτήθηκε αρκετά κι από την διάχυτη αίσθηση παρακμής που επικρατούσε στην ατμόσφαιρα.

Η στάση της κυβέρνησης Καραμανλή να μην εφαρμόσει μία πολιτική σκληρής καταστολής και σύγκρουσης με το νεολαιίστικο κίνημα ήταν η καλύτερη και η λιγότερο επικίνδυνη λύση. Η εξέγερση αυτή ήταν η ένδειξη πως τα αίτια αυτής ήταν πολύ βαθύτερα από την δολοφονία του Αλέξη και βρίσκονταν στην χρόνια κρίση των θεσμών και της πολιτικής αντιπροσώπευσης, η οποία αυξήθηκε εξαιτίας της μεγάλης ανεργίας των νέων και της οικονομικής δυσπραγίας.

Την ευθύνη για αυτό έχει η άρχουσα τάξη, η οποία χρησιμοποιώντας τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης έστρεψε την νεανική οργή προς την αστυνομία ως τον μοναδικό ένοχο. Ο Δεκέμβρης αυτός ήταν η αρχή για μία σειρά από εξεγερσιακές και κινηματικές πρωτοβουλίες, που σιγά-σιγά άρχισαν να λαμβάνουν τόπο και να αναδεικνύουν πτυχές της κρίσης, από την σκοπιά της κοινωνίας.

2.14 Έλλειμμα πολιτικής ηγεσίας

Πριν από τις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009, ο Γιώργος Παπανδρέου ήξερε πολύ καλά ότι θα αναλάμβανε την εξουσία σε συνθήκες οξύτατης δημοσιονομικής κρίσης και ο ίδιος ισχυριζόταν πως διέθετε ένα μελετημένο πολιτικό σχέδιο γι' αυτή την δύσκολη συγκυρία. Αν και η Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά την πρωτοβουλία του Γιώργου Παπακωνσταντίνου να αποκαλύψει τις ενέργειες της κυβέρνησης Καραμανλή για αλλοίωση των στατιστικών στοιχείων, στάθηκε απέναντι στην Ελλάδα, ο Γιώργος Παπανδρέου πίστευε πως θα αντιμετωπίσει, ως νεοεκλεγμένη κυβέρνηση μία ελαστικότητα κι έτσι αναλώθηκε σε συμβολικές κινήσεις.

Η στάση του Γιώργου Παπανδρέου να επιμένει στις μικροπαροχές που είχε υποσχεθεί προεκλογικά, χωρίς να κάνει λόγο για μέτρα λιτότητας, οδήγησε την Ευρωπαϊκή

Ένωση στο να τον εκβιάσει, δίνοντας το πράσινο φως στις Αγορές να στοχοποιήσουν την Ελλάδα. Η ηγεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην πραγματικότητα δεν ήθελε να οδηγήσει την Ελλάδα στη χρεοκοπία αλλά να την εξαναγκάσει να λάβει μέτρα για την μείωση του ελλείμματος, δίνοντας το παράδειγμα και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης που βρίσκονται σε ίδια ή ανάλογη οικονομική κατάσταση.

Το έλλειμμα πολιτικής ηγεσίας, όμως, στην χώρα δεν επέτρεψε να κινητοποιηθεί άμεσα ο κρατικός μηχανισμός προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς δεν υπήρχε κανένα επεξεργασμένο πολιτικό σχέδιο. Επίσης, τα υπουργεία υφίσταντο τεχνικές συγκολλήσεις και διασπάσεις, πρόσωπα του πρωθυπουργικού περιβάλλοντος που δεν είχαν καμία πείρα αναλάμβαναν βαριά καθήκοντα και υπήρχαν μεγάλες καθυστερήσεις στον διορισμό γενικών και ειδικών γραμματέων.

Όταν ο πρωθυπουργός συνειδητοποίησε ότι η κατάσταση γίνεται όλο και πιο δύσκολη, προσπάθησε να αντλήσει προσωπική αξιοπιστία διασύροντας τη χώρα του στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου του 2009 και σε επαφές με Ευρωπαίους και άλλους αξιωματούχους, που από τότε χρησιμοποιούν τα λόγια του Έλληνα πρωθυπουργού για να διασύρουν την χώρα. Η ομιλία του στο Ζάππειο στις 14 Δεκεμβρίου 2009 ήταν η απόδειξη πως ακόμα η κυβέρνηση δεν είχε πάρει απόφαση να εφαρμόσει δραστικά μέτρα, όπως θα έκανε στη συνέχεια και αναλώθηκε σε υποσχέσεις που ποτέ δεν κράτησε, κομμάτι των οποίων ήταν και η δέσμευση πως δε θα υπάρξουν περικοπές σε μισθούς και συντάξεις.

Στην πραγματικότητα, η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου, όχι μόνο εφήρμοσε πολιτικές λιτότητας, περικόπτοντας μισθούς και συντάξεις στους δημοσίους υπαλλήλους αλλά ξεκίνησε και μία προπαγανδιστική επίθεση εναντίον τους, επικαλούμενη εκφυλιστικά φαινόμενα, τα οποία η ίδια και το γενικότερο πολιτικό σύστημα που υπηρετούσε είχαν δημιουργήσει.

Είναι γεγονός, λοιπόν, πως η κυβερνητική πολιτική διαμορφώθηκε υπό καθεστώς ασφυκτικών πιέσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και όχι από την χάραξη μίας εθνικής πολιτικής που θα διατηρούσε ως έναν βαθμό την εθνική κυριαρχία της χώρας. Τέλος, η αργοπορία για την σύναψη μιας συμφωνίας, στη βάση της χάραξης μίας πολιτικής που θα αντιμετώπιζε την δυσχερή οικονομική κατάσταση της χώρας, δεν είχε καλό αποτέλεσμα. Η πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας υποβαθμιζόταν

διαρκώς, με αποτέλεσμα τα επιτόκια να αυξάνονται με ταχύ ρυθμό εωσότου να καταστήσουν απαγορευτικό τον δανεισμό.

2.15 Η οικονομική κρίση ως πρωτίστως πολιτικό ζήτημα

Όπως έχει προαναφερθεί, η οικονομική κρίση δεν είναι τίποτα άλλο από την κατάρρευση ενός μοντέλου, που είχε ως βασικά χαρακτηριστικά του τον ανορθολογισμό, την κλεπτοκρατία, τον παρασιτισμό, την σπατάλη και την αυθαιρεσία, που με τη σειρά τους δημιούργησαν μία κουλτούρα η οποία υιοθετήθηκε από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Αυτή η κουλτούρα γέννησε όλες αυτές τις πρακτικές που συνέβαλαν καθοριστικά στην αύξηση του ελλείμματος και την δημιουργία του δημοσίου χρέους.

Σε άρθρο του στην εφημερίδα “Επίκαιρα” στις 26 Νοεμβρίου του 2009, ο Σταύρος Λυγερός τόνιζε πως για να αντιμετωπίσει η κυβέρνηση αυτή τη δύσκολη κατάσταση θα πρέπει να επανεξετάσει και να αναθεωρήσει από μηδενική βάση τη δομή και την αποδοτικότητα των δημοσίων υπηρεσιών και των μονάδων του ευρύτερου κρατικού τομέα και παράλληλα να αναπτύξει νέα αναπτυξιακή δυναμική, χρησιμοποιώντας επεξεργασμένες λύσεις με ιθαγένεια και όχι έτοιμες συνταγές από το εξωτερικό. Ενώ, έπειτα σε άρθρο του στην “Καθημερινή” στις 11 Δεκεμβρίου του 2009 υπογράμμισε πως υπάρχει μεγάλο και χρόνιο πρόβλημα πολιτικής βούλησης και οι κυβερνήσεις αποφεύγουν να έρθουν σε σύγκρουση με τις ομάδες που καρπώνονται δημόσιο χρήμα και πως εν τέλει το οικονομικό πρόβλημα είναι πρωτίστως πολιτικό και η λύση του πρέπει να είναι επίσης πολιτική.

Το ζήτημα είναι πολιτικό κι όχι απλά αριθμητικό από τη στιγμή που η εξάλειψη του ελλείμματος επηρεάζει ανθρώπινες ζωές και θέτει σοβαρά ζητήματα επί τάπητος, όπως το “ποιος θα πληρώσει αυτή την κρίση”. Οι Έλληνες υπό τον φόβο της χρεοκοπίας, ανέχθηκαν επώδυνα μέτρα, παρ’ ότι τα βάρη δεν κατανεμήθηκαν με δίκαιο τρόπο, κάτι που αναδεικνύει πως υπήρχε εναλλακτικός τρόπος άσκησης πολιτικής.

Ο Γιώργος Παπανδρέου δεν ευθύνεται για την δημοσιονομική κατάσταση που αντιμετώπισε όταν ήρθε στην εξουσία, ευθύνεται όμως για τον τρόπο με τον οποίο χειρίστηκε αυτήν την δυσχερή κατάσταση στη διάρκεια της πρωθυπουργίας του και

για τη μετατροπή της δημοσιονομικής κρίσης σε κρίση δανεισμού. Οι ευθύνες του μπορούν να συνοψιστούν σε τρία κομβικά γεγονότα.

Πρώτον, τον Φεβρουάριο του 2010 ο Γιώργος Παπανδρέου δεν εκμεταλλεύτηκε την δυνατότητα που υπήρχε για χαμηλότοκο δάνειο ενδεχομένως και για περισσότερα από 25 δις ευρώ από τη Ρωσία προς την Ελλάδα, αφού ο δανεισμός από τις Αγορές γινόταν αρνητικός.

Δεύτερον, μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 η Τράπεζα της Ελλάδος επέκτεινε από τρεις σε δέκα ημέρες τη δυνατότητα των κερδοσκόπων να πουλάνε ανοιχτά και ελληνικά ομόλογα που δεν είχαν στην κατοχή τους. Δύο μήνες μετά, μάλιστα, όταν η Ελλάδα είχε ήδη στοχοποιηθεί από τις Αγορές, η Τράπεζα της Ελλάδος χαλάρωσε την υποχρέωση των κερδοσκόπων να αγοράσουν ύστερα από ένα δεκαήμερο αυτά που είχαν πουλήσει ανοιχτά. Με αυτόν τον τρόπο η Τράπεζα της Ελλάδος με την ανοχή της κυβέρνησης Παπανδρέου συνέβαλε στην κερδοσκοπική επίθεση εναντίον της Ελλάδας.

Τρίτον, η καθηγήτρια Ζωή Γεωργαντά και αρκετά ακόμα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛΣΤΑΤ) είχαν καταγγείλει πως η αύξηση του ελλείμματος το φθινόπωρο του 2010 έγινε αυθαίρετα από 13,6% σε 15,4% του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τις καταγγελίες αυτές, που βασίζονταν και σε επίσημα έγγραφα, ο γενικός διευθυντής της ευρωπαϊκής στατιστικής υπηρεσίας (EUROSTAT) Βάλτερ Ραντερμάχερ ενέθεσε να συμπεριληφθούν στο έλλειμμα του 2009 και οι δαπάνες των ΔΕΚΟ, χωρίς να ληφθεί υπόψη το δυνητικό τους. Σε άλλες χώρες-μέλη αυτή η διαδικασία γίνεται ύστερα από έρευνα ενώ στην Ελλάδα έγινε αυθαίρετα μέσα σε λίγο χρόνο.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως το αρχικό ποσοστό για το έλλειμμα ήταν υπερφορτωμένο, διότι είχαν εξαντληθεί όλες οι δυνατότητες χρέωσης δαπανών στο 2009 και μεταφοράς εσόδων στο 2010 από την κυβέρνηση Παπανδρέου, ώστε η σύγκριση του 2010 με το 2009 να έχει θετικό αντίκτυπο για την κυβέρνηση. Εκτός αυτού, οι συνέπειες από την περαιτέρω άνοδο του ελλείμματος κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες το φθινόπωρο του 2010 φάνηκαν τόσο στον υπολογισμό του χρέους, όσο και στην πραγματοποίηση των δημοσιονομικών στόχων του Μνημονίου.

Σε αυτό το σημείο παρατίθεται πίνακας με την εξέλιξη των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών την τετραετία 2006-2009.²¹

		2006	2007	2008	2009
ΑΕΠ	(σε εκατ. ευρώ)	211.314	227.134	236.936	235.035
Δημόσιο έλλειμμα	(σε εκατ. ευρώ)	-12.109	-14.465	-22.363	-36.150
	(ποσοστό % του ΑΕΠ)	-5,7	-6,4	-9,4	-15,4
Δημόσιες δαπάνες	(ποσοστό % του ΑΕΠ)	44,8	46,4	48,9	53,1
Δημόσια έσοδα	(ποσοστό % του ΑΕΠ)	39,3	39,8	39,6	37,8
Δημόσιο χρέος	(σε εκατ. ευρώ)	224.204	238.581	261.396	298.032
	(ποσοστό % του ΑΕΠ)	106,1	105,0	110,3	126,8

Συνοψίζοντας, το 2010 το έλλειμμα έπρεπε να έχει μειωθεί πολύ περισσότερο, αφού το σημείο εκκίνησης ήταν ψηλότερα, κάτι που συντέλεσε αρκετά στην απόκλιση. Έπειτα, είναι αξιοσημείωτο πως στις αρχές του Οκτωβρίου του 2011, κάτω από την πίεση της EUROSTAT, η ΕΛΣΤΑΤ αναθεώρησε προς τα κάτω το ελληνικό ΑΕΠ, με αποτέλεσμα να ανεβεί το ποσοστό του ελλείμματος και τους χρέους.

Το 2010 ξεκίνησε με πολύ κακές προοπτικές καθώς η κυβέρνηση Παπανδρέου ακόμη δεν είχε κάνει καμία κίνηση για την αντιμετώπιση της κρίσης. Αργότερα, βέβαια, ξεκίνησε να επεξεργάζεται με την Κομισιόν τα μέτρα που λάμβανε για την σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας.

²¹ Πηγή: Ανακοίνωση του Υπουργείου Οικονομικών

2.16 Η τελική συμφωνία κι η υπογραφή του μνημονίου

Έπειτα, από τη σύνοδο του Νταβός, ο Γιώργος Παπανδρέου συντάχθηκε με τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανακοίνωσε πρόσθετα επώδυνα μέτρα προς τον ελληνικό λαό. Οι αγορές παρ' όλα αυτά δε σταμάτησαν την επίθεση τους προς την Ελλάδα. Ήταν σαφές, πως η χώρα είχε μπει σε μία ατέρμονη διαδικασία, όπου προσπαθούσε με περικοπές να μειώσει το έλλειμμα και ταυτόχρονα υποχρεωνόταν να πληρώνει τοκογλυφικά επιτόκια. Στο πέρασμα του χρόνου, η κυβέρνηση έδειχνε να μην μπορεί να επικρατήσει πολιτικά και να διαχειριστεί επιτυχώς αυτή την δύσκολη κατάσταση.

Σύμφωνα με τον Σταύρο Λυγερό, η Ελλάδα αντιμετωπίστηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως πειραματόζωο και από την κατάληξη αυτού του πειράματος θα διαφαινόταν και η πολιτική που θα υιοθετούσε η Ευρωπαϊκή Ένωση προς τις υπόλοιπες χώρες-μέλη της. Το υψηλό δημόσιο έλλειμμα και χρέος, άλλωστε, είναι γενικό πρόβλημα και ένα επιτυχημένο επιχείρημα-πρόσχημα.

Εν τέλει, στη σύνοδο κορυφής της 25^{ης} Μαρτίου του 2010 συνάφθηκε συμφωνία για τη δημιουργία ενός μηχανισμού διάσωσης για την Ελλάδα που να απαρτίζεται από την Κομισιόν, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η Ελλάδα προσέφυγε στον συγκεκριμένο μηχανισμό διάσωσης τον Απρίλιο του 2010, αλλά λόγω κωλυσιεργίας του Βερολίνου υλοποιήθηκε τον Μάιο, λίγο πριν λήξουν τα ελληνικά ομόλογα, τα οποία η Αθήνα δεν μπορούσε να πληρώσει.

Ο πρωθυπουργός έσπευσε, χωρίς να παίξει κανένα διαπραγματευτικό χαρτί, να υπογράψει ένα Μνημόνιο, το οποίο εμπειρείχε όλα όσα ήθελε η Τρόικα και το οποίο ήταν βέβαιο πως θα εγκλώβιζε την ελληνική οικονομία στον φαύλο κύκλο της ύφεσης, χωρίς τα προσδοκώμενα δημοσιονομικά οφέλη.

Με την ψήφιση του Μνημονίου, η Ελλάδα εξασφάλισε, κάτω από κάποιες προϋποθέσεις, ένα δάνειο που συνολικά ανερχόταν στα 100 δις ευρώ με δόσεις, ώστε από τη μία, να μπορεί να πληρώνει τα ομόλογα που λήγουν και από την άλλη, να μπορεί να χρηματοδοτεί το δημόσιο έλλειμμα.

Όμως, με το Μνημόνιο η Ελλάδα παρέδωσε ένα σημαντικό κομμάτι της εθνικής της κυριαρχίας στους δανειστές. Έπειτα, το 30% περίπου του δημοσίου χρέους της χώρας σταμάτησε να είναι χρέος προς ιδιώτες κι έγινε χρέος προς το Διεθνές Νομισματικό

Ταμείο και τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης, γεγονός που δυσκόλεψε ακόμα περισσότερο το κούρεμα του χρέους. Τέλος, η θέση των δανειστών υπερίσχυε έναντι της Ελλάδας καθώς το δάνειο των 110 δις ευρώ συνάφθηκε με βάση το βρετανικό και όχι το ελληνικό δίκαιο, όπως ισχύει για το υπόλοιπο χρέος.

2.17 Η κρίση ως ευκαιρία

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ελληνική κυβέρνηση εκμεταλλεύτηκαν την αμφιθυμία που δημιουργούσε η κρίση στους Έλληνες πολίτες. Οι τελευταίοι, σαφώς, δυσφορούσαν για την περικοπή των μισθών και των συντάξεων τους αλλά από την άλλη αντιλαμβάνονταν την κρίσιμη κατάσταση της οικονομίας της χώρας τους. Αυτή η αμφιθυμία, λοιπόν, διευκόλυνε την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων, οι οποίες σε άλλες περιπτώσεις θα δημιουργούσαν κοινωνική αναταραχή και έντονες αντιδράσεις.

Η ρητορική του Γιώργου Παπανδρέου και το δίλλημα ‘Μνημόνιο ή χρεοκοπία’ προκάλεσαν σοκ στην ελληνική κοινή γνώμη, κάνοντας την επιρρεπή και ευάλωτη. Έτσι, ο πρωθυπουργός αντί να εκμεταλλευτεί αυτό το γεγονός για την υλοποίηση ενός εθνικού σχεδίου για έξοδο από την κρίση, παραδόθηκε πολιτικοψυχολογικά στην Τρόικα. Έτσι, λοιπόν, η θεραπεία-σοκ χρησιμοποιήθηκε ώστε να εφαρμοστεί άνευ όρων και στην Ελλάδα η νεοφιλελεύθερη πολιτική.

Τέλος, ο Γιώργος Παπανδρέου αντιμετώπιζε το Μνημόνιο όχι ως ‘αναγκαίο-κακό’ αλλά ως μέσο για ένα νέο οικονομικοκοινωνικό μοντέλο, το οποίο προωθείται παντού από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Συμπερασματικά, η κρίση στην Ελλάδα ήταν μία καλή ευκαιρία για να προσαρμοστεί κι η ίδια στο νεοφιλελεύθερο οικονομικό πλαίσιο, που θα επέτρεπε τις ιδιωτικοποιήσεις στα δημόσια αγαθά, την εμπορευματοποίηση της παιδείας και της υγείας και την πώληση της δημόσιας περιουσίας της χώρας. Μέσα σε αυτό η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ όχι μόνο δεν κράτησε καμία αντίσταση, αλλά προώθησε αυτή την προσπάθεια, χωρίς καν να την προσαρμόσει στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας.

Επίλογος

Αρχικά, το βιβλίο ‘‘Χωρίς επιστροφή’’ δείχνει μία ξεκάθαρη οπτική της κρίσης της Ελλάδας ως κομμάτι μιας μεγάλης ιστορικής φάσης, που ανοίγει με την κρίση της δεκαετίας του 1970, επαναφέροντας κυρίως θέματα πολιτικής και οικονομίας που είναι υπεύθυνα για την κρίση.

Στο εν λόγω βιβλίο, η ελληνική κρίση τοποθετείται μέσα στο συγκείμενο της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, που ξέσπασε το 2008. Επιπλέον, υποστηρίζεται πως η κρίση αυτή δε μπορεί να κατανοηθεί εάν δεν συνδεθεί με την αποτυχημένη, εν τέλει, αντιμετώπιση της κρίσης της δεκαετίας του 1970 από την πλευρά των κυρίαρχων δυνάμεων. Σε αυτήν την πεποίθηση, άλλωστε, βασιζόταν και ο τίτλος του βιβλίου, ‘‘Χωρίς Επιστροφή’’, που σημαίνει πως δεν υπάρχει περίπτωση υπέρβασης της κρίσης με την εφαρμογή των συνταγών είτε της περιόδου της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, που χαρακτήρισε τη ‘‘χρυσή’’ μεταπολεμική εποχή του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, είτε αυτής του νεοφιλελευθερισμού, που κυριάρχησε μετά το 1980.

Έπειτα, στο ‘‘Χωρίς Επιστροφή’’, όπως και στο ‘‘22 πράγματα που μας λένε για την κρίση και δεν είναι έτσι’’ η επιχειρηματολογία γινόταν υπέρ της άποψης ότι η Αριστερά όχι μόνο διαθέτει μια επαρκέστερη ανάλυση των αιτιών της κρίσης, αλλά και αποτελεσματικότερες λύσεις σε ό,τι αφορά θεσμικές παρεμβάσεις και συμμετοχικές διαδικασίες, οι οποίες είναι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες των πολλών. Γι’ αυτό και η παρέμβαση των δύο οικονομολόγων δεν αφορούσε αποκλειστικά το οικονομικό σκέλος αλλά, εξίσου, ή και περισσότερο κάποιες φορές, το πεδίο της ιδεολογίας και τις περιοχές του πολιτικού και του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Επιπρόσθετα, στο βιβλίο ‘‘22 πράγματα που μας λένε για την κρίση και δεν είναι έτσι’’, ο Ευκλείδης Τσακαλώτος και ο Χρήστος Λάσκος, δεν εστιάζουν τόσο στις αιτίες που προκάλεσαν την κρίση αλλά σε μία άλλη σημαντική πτυχή της, που είναι το ζήτημα της ερμηνείας της από την κυρίαρχη ιδεολογία.

Στο βιβλίο αυτό, γίνεται μία προσπάθεια αποδόμησης των όσων θεωρούνται ευνόητα για τον κόσμο της εργασίας, όσα προβάλλονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και αναπαράγονται στους χώρους εργασίας. Στον αντίποδα αυτής της ερμηνείας

γίνεται μία ανάλυση από την σκοπιά της Αριστεράς, η οποία επιδιώκει να ανανεώνει τα εργαλεία ανάλυσης και τις μεθόδους δουλειάς της και να ανταποκρίνεται πάντα στις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργούνται. Το ‘‘22 πράγματα που μας λένε για την κρίση και δεν είναι έτσι’’ επίσης αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, συνέχεια της παρέμβασης, την οποία επιχείρησε ο Ευκλείδης Τσακαλώτος και ο Χρήστος Λάσκος στο προηγούμενο βιβλίο τους ‘‘Χωρίς Επιστροφή’’.

Το βιβλίο του Σταύρου Λυγερού ‘‘Από την κλεπτοκρατία στην χρεοκοπία’’ βασίζεται επίσης, στην διαπίστωση πως η κρίση που μαστίζει την Ελλάδα είναι πρωτίστως πολιτική και κοινωνική και δευτερευόντως οικονομική. Εστιάζει, έπειτα, αρκετά στην εισβολή της μικρομεσαίας θάλασσας στο προσκήνιο, η οποία συνέβαλε καθοριστικά στην κατεύθυνση του πολιτικού συστήματος. Ακόμη, το ίδιο το πολιτικό σύστημα είναι αυτό που διαμόρφωσε σταδιακά το μοντέλο πλασματικής ανάπτυξης, το οποίο με τη σειρά του οδήγησε στην κρίση της πολιτικής, της κοινωνίας και της οικονομίας.

Ο Σταύρος Λυγερός, επίσης, θεωρεί πως η κρίση χρέους κλείνει με τον πιο δραματικό τρόπο τον κύκλο της μεταπολίτευσης αλλά και μία περίοδο που προσκόμισε στην Ελλάδα μακροχρόνια δημοκρατική ομαλότητα, κοινωνικές κατακτήσεις και μοιραίες παθογένειες. Συγκεκριμένα, η κρίση σηματοδοτεί την κατάρρευση ενός μοντέλου πλασματικής ανάπτυξης, το οποίο, όπως εξελίχθηκε είχε ως στοιχεία του την κλεπτοκρατία, τη σπατάλη, τον ανορθολογισμό, τον παρασιτισμό, την αυθαιρεσία και την ατιμωρησία.

Συγκριτικά με το βιβλίο του Χρήστου Λάσκου και του Ευκλείδη Τσακαλώτου, το βιβλίο του Σταύρου Λυγερού θέτει περισσότερο πολιτικά ζητήματα και ένα πλαίσιο αξιών, πάνω στο οποίο βασίστηκε η ελληνική κρίση. Θεωρεί πως η οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι απότοκο μίας ολόκληρης νοοτροπίας που δημιουργήθηκε από τις κυβερνήσεις της αντιπολίτευσης στην Ελλάδα, βάζοντας κάποια σημεία σταθμούς, μεταξύ αυτών τα σκάνδαλα στην πολιτική και την οικονομία και τις πρώτες φάσεις της κοινωνικής αναταραχής με τον πρόδρομο Δεκέμβρη και την δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου αλλά και την κατάληψη των πλατειών του κέντρου της Αθήνας με τους αγανακτισμένους πολίτες.

Ως προς αυτό το κομμάτι, το βιβλίο του Λάσκου και του Τσακαλώτου δεν έχει σημαντικές αναφορές αλλά αντιμετωπίζει την οικονομική κρίση ως απότοκο μίας παγκόσμιας και πανευρωπαϊκής πολιτικής, που με αυθαιρεσίες του κεφαλαίου, οι

οποίες στη συνέχεια θεσμοθετήθηκαν και από τις κυβερνήσεις, τέθηκαν τα θεμέλια για τον νεοφιλελευθερισμό και τις πολιτικές που αυτός επέφερε.

Το “Χωρίς Επιστροφή” ασχολείται αρκετά με το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης ως αφετηρία για την σταδιακή επικράτηση του κεφαλαίου ως κυρίαρχου παίκτη στις πολιτικές αποφάσεις. Η έννοια της διακυβέρνησης, δηλαδή της συνεργασίας κυβερνήσεων με τα μεγάλα συμφέροντα είναι ένα κομβικό κομμάτι στην ανάλυση του βιβλίου, καθώς εξηγεί πολλά για την ελληνική κρίση αλλά και για την έλλειψη νομιμοποίησης. Με αυτόν τον τρόπο, ο Ευκλείδης Τσακαλώτος και ο Χρήστος Λάσκος, θεωρούν πως η ελληνική κρίση ήταν πολύ περισσότερο, ένα απότοκο των ευρωπαϊκών και παγκόσμιων εξελίξεων και λιγότερο συνέπεια της κακής διαχείρισης της ελληνικής οικονομίας και της πολιτικής από τις κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης.

Ο Σταύρος Λυγερός παρ’ ότι εντάσσει την ελληνική κρίση σε ένα πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο πλαίσιο δεν αποδίδει τις αιτίες της κρίσης τόσο στις συνέπειες παγκοσμιοποίησης, όσο στην βούληση των ελληνικών κυβερνήσεων να εντάξουν την Ελλάδα στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο. Ο ίδιος θεωρεί πως, ακόμη, και στην σύναψη της συμφωνίας του 2009 και την υπογραφή του μνημονίου, η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να διαμορφώσει ένα εθνικό σχέδιο που να ευνοεί την Ελλάδα και να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες της. Παρ’ όλα αυτά, τονίζει πως οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν είχαν τη βούληση να κάνουν ριζικές αλλαγές εντός της ελληνικής κοινωνίας ή να σχεδιάσουν ένα στρατηγικό σχέδιο για την Ελλάδα, ώστε να μπορούν να προτείνουν στους δανειστές κάποιες από τις εναλλακτικές λύσεις.

Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αναλύσεις δεν έρχονται καθαρά σε αντίθεση η μία με την άλλη, απλώς σκιαγραφούν δύο διαφορετικές όψεις της κρίσης και αναγάγουν τις αιτίες της σε δύο διαφορετικές αλλά συνάμα αλληλένδετες πτυχές. Και τα δύο βιβλία, τέλος, θέτουν ένα κοινό ιδεολογικό πλαίσιο, αποδέχονται την ταξική πολιτική που γίνεται εις βάρος των μικρομεσαίων και χαμηλότερων στρωμάτων μέσω της κρίσης, καταλογίζουν την ευθύνη στο πολιτικό σύστημα και αντιμετωπίζουν την κρίση ως ευκαιρία για το μεγάλο κεφάλαιο.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σταύρος Λυγερός, Από την κλεπτοκρατία στη χρεοκοπία
- Χρήστος Λάσκος – Ευκλείδης Τσακαλώτος, Από τον Κένυς στη Θάτσερ, Χωρίς Επιστροφή, Καπιταλιστικές Κρίσεις-Κοινωνικές Ανάγκες-Σοσιαλισμός
- Χρήστος Λάσκος – Ευκλείδης Τσακαλώτος, 22 πράγματα που μας λένε για την ελληνική κρίση και δεν είναι έτσι